

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ

Jakub Kočí

**Srovnání vztahu Československé strany národně
socialistické a Československé sociální demokracie
ke Komunistické straně Československa
v poválečných letech 1945-1948**

Bakalářská práce

Vysoké Mýto 2013

Autor práce: **Jakub Kočí**

Vedoucí práce: **Prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.**

Rok obhajoby: **2013**

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

KOČÍ, Jakub. *Srovnání vztahu Československé strany národně socialistické a Československé sociální demokracie ke Komunistické straně Československa v poválečných letech 1945-1948*. Praha, 2013. XX stran. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce porovnává vztah Československé strany národně socialistické a Československé sociální demokracie ke Komunistické straně Československa v období třetí československé republiky, tedy v poválečných letech 1945-1948. Cílem práce je vyložit zkoumané vztahy v kontextu vybraných vnitropolitických událostí, při kterých se ukázaly shody a rozdíly mezi těmito třemi socialistickými stranami. Nejprve je v textu nastíněno poválečné obnovení činnosti politických stran, přijetí Košického vládního programu a vytvoření Národní fronty. Poté následuje pasáž věnovaná parlamentním volbám do Ústavodárného Národního shromáždění v roce 1946 a rozbor debat o znárodnění a o pozemkové reformě. Další část práce se zabývá spory ohledně milionářské dávky, které vyvolaly nejen vnitropolitické konflikty, ale vystupňovaly ještě více rozpory uvnitř sociální demokracie, která následně na Brněnském sjezdu změnila předsedu strany. Poslední část textu se pak zabývá událostmi v únoru 1948, kdy se naplno projevil rozkol NF, kde tehdy probíhaly názorové střety zejména mezi národními socialisty a komunisty. Během rozhodných okamžiků po podání demisí členů vlády se sociální demokraté, kteří o tomto činu nebyli předem informováni, většinově postavili na stranu komunistů, a tak jim dopomohli k uchopení moci.

KLÍČOVÁ SLOVA

Československá strana národně socialistická, Československá sociální demokracie, Komunistická strana Československa, třetí československá republika, Národní fronta Čechů a Slováků, československé parlamentní volby 1946, Petr Zenkl, Zdeněk Fierlinger, Bohumil Laušman, Václav Majer, Klement Gottwald

ABSTRACT

This bachelor work compares the relationship of the Czechoslovak National Socialist Party and the Czechoslovak Social Democratic Party to the Communist Party of Czechoslovakia in the term of the third Czechoslovak Republic, that implies in the postwar years 1945-1948. The aim of this text is to interpret the examined relationships in the context of selected internal political event, in which proved the similarities and differences among these three socialist parties. First, the text sketches the postwar restoration of the activity of political parties, the approval of the Košice government programme and the creation of the National Front. Then follows a passage devoted to the Czechoslovakian parliamentary elections to the Constituent National Assembly in 1946 and an analysis of the debates on the nationalization and the land reform. Another part of this text deals with the disputes about the millionaire's taxes, that caused not only the internal political conflicts, but it escalated even more the contradictions within social democracy, which subsequently changed the party chairman on the Brno congress. The last part of the text concerns the events of February 1948, which became fully apparent the dissension of the National Front, where then took place opinion collisions especially between the National Socialists and the Communists. The Social Democrats, who by this act were not informed, stood on the side of the Communists during the decisive moments after the demise of the members of government, and thus they helped them to seize power.

KEYWORDS

the Czechoslovak National Socialist Party, the Czechoslovak Social Democratic Party, the Communist Party of Czechoslovakia, third Czechoslovak Republic, the National Front in Czechoslovakia, the Czechoslovakian parliamentary elections 1946, Petr Zenkl, Zdeněk Fierlinger, Bohumil Laušman, Václav Majer, Klement Gottwald

ROZSAH PRÁCE: 97 247 znaků (včetně mezer)

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a při jejím vypracování použil jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby byla práce zpřístupněna pro studijní a výzkumným účely.

Ve Vysokém Mýtě dne 15. května 2013

Jakub Kočí

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval dvěma osobám, a to vedoucímu mé bakalářské práce prof. PhDr. Jiřímu Kocianovi, CSc. a vedoucímu bakalářského semináře doc. PhDr. Jiřímu Vykoukalovi, CSc. za cenné rady a podnětné připomínky ohledně vhodného vymezení a zpracování tématu mé bakalářské práce.

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Jakub Kočí

E-mail:

jakub7.koci7@seznam.cz

Semestr:

Zimní

Akademický rok:

2011/2012

Název práce:

Srovnání vztahu Československé strany národně socialistické a Československé sociální demokracie ke Komunistické straně Československa v poválečných letech 1945-1948

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

Letní 2012/2013

Vedoucí bakalářského semináře:

doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Vedoucí práce (není povinné):

prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Dané téma jsem si zvolil, poněvadž si myslím, že by bylo přínosné v jedné práci porovnat poválečný postoj ČSNS a ČSSD ke KSČ, který se odlišně vyvíjel. Národní socialisté vedli během událostí v únoru 1948 opozici vůči komunistům, zatímco sociální demokraté, přes své vnitřní problémy, s KSČ spíše sympatizovali a nakonec se s nimi část jejich strany spojila. Dále bych chtěl srovnat i vývoj uvnitř těchto dvou levicových politických stran.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Cílem práce bude výklad okolností, které sblížovaly či oddělovaly dvě československé demokratické strany s levicovým programem v poválečném období ve vztahu ke KSČ. Mezi důležité skutečnosti jistě patří jak rozdílná vnitrostranická situace, tak i představa o budoucím směřování Československa, ve které se obě strany ne vždy shodovaly. Právě tato specifika bych chtěl zpracovat a vyložit je v kontextu tehdejší situace.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Československo se po druhé světové válce nacházelo v situaci, kdy ho čekalo postupné budování nového státu. Na tom se měla významným způsobem podílet Národní fronta, v níž byly zastoupeny také Československá strana národně socialistická a Československá sociální demokracie. Obě měly tedy velký vliv na budoucí formování státu. Zpočátku postupovala Národní fronta vcelku jednotně, avšak s blížícími se parlamentními volbami v roce 1946 se situace měnila. Národní socialisté se vymezovali vůči komunistům, zatímco většina sociálních demokratů s komunisty sympatizovala a jejich program podporovala. Po volbách, v nichž bylo zvoleno Ústavodárné národní shromáždění, se situace ve vládě Národní fronty začala vyostřovat. Vše vyvrcholilo v únoru 1948, když ministři lidovců a národních socialistů podali demisi, avšak ostatní ministři, jak ze sociální demokracie, tak i nestraníci, se k nim nepřipojili. Vznikla politická krize, které nejlépe využili komunisté a chopili se moci.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Nejprve se hodlám zabývat obnovením daných stran, které byly během války zakázány a mnozí jejich členové skončili v nacistických koncentračních táborech. Poté plánuji pokračovat zformováním Národní fronty a Socialistického bloku, jejichž součástí byly ČSNS i ČSSD, a také významem Košického vládního programu. Dále bych se chtěl věnovat výsledkům voleb do Ústavodárného národního shromáždění v květnu 1946 a

situaci, která v tomto období panovala uvnitř popisovaných levicových politických stran. Postupně chci přejít k výkladu vybraných událostí, na jejichž příkladu lze vysvětlit rozdíly, shody a proměny poměru obou stran ke KSČ (milionářská dávka, znárodnění, pozemková reforma a další). Dále bych věnoval pozornost vývoji obou stran v době vyhocené politické krize v únoru 1948. V tuto chvíli se naplno prokázaly problémy uvnitř sociální demokracie, poněvadž někteří její členové vlády chtěli podat demisi, což však bylo v rozporu se stanoviskem stranického vedení. V poslední části bych chtěl ještě nastínit sloučení ČSSD s KSČ a tzv. obrození Národní fronty, v níž setrvala i ČSNS, která se však přejmenovala na Československou stranu socialistickou.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

1. Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2002. 262 stran.
2. Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. II. díl (období 1938-2004). 1. vydání. Brno: Doplněk, 2005. 796 stran.
3. Balík, Stanislav a kolektiv. Politický systém českých zemí 1848-1989. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011. 178 stran.
4. Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 153 stran.
5. Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997. 556 stran.
6. Kaplan, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. 245 stran.
7. Cabada, Ladislav; Šanc, David. Český stranický systém ve 20. století. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005. 223 stran.
8. Vošahlíková, Pavla. Československá sociální demokracie a Národní fronta. 1. vydání. Praha: Academia, 1985. 218 stran.
9. Vykoukal, Jiří; Lítéra, Bohuslav; Tejchman, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. 1. vydání. Praha: Libri, 2000. 860 stran.
10. Klátil, František. Republika nad stranami: o vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897-1948). 1. vydání. Praha: Melantrich, 1992. 370 stran.
11. Laušman, Bohumil. Kdo byl vinen? 1. vydání. Vídeň: vlastním nákladem, 1953. 237 stran.
12. Hrubý, Karel. Léta mimo domov: k historii Československé sociální demokracie v exilu. 1. vydání. Praha: vlastním nákladem, 1996. 238 stran.

Podpis studenta a datum:

Jakub Kočí 7.11.2012

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře	7.11.2012	
Garant oboru	7.11.2012	

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	2
ÚVOD	3
1. STAV ČESKOSLOVENSKA PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	8
2. KOŠICKÝ VLÁDNÍ PROGRAM	12
3. ZFORMOVÁNÍ A STRUKTURA NÁRODNÍ FRONTY	15
4. VOLBY DO ÚSTAVODÁRNÉHO NÁRODNÍHO SHROMÁŽDĚNÍ	18
5. DEBATY O ZNÁRODNĚNÍ A POZEMKOVÉ REFORMĚ	25
6. STŘET OHLEDNĚ MILIONÁŘSKÉ DÁVKY A BRNĚNSKÝ SJEZD	30
7. UDÁLOSTI V ÚNORU 1948	34
ZÁVĚR	41
SUMMARY	44
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČNR	Česká národní rada
ČSL	Česká strana lidová
ČSNS	Česká strana národně socialistická
ČSR	Československá republika
ČSSD	Československá sociální demokracie
DS	Demokratická strana
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
KVP	Košický vládní program
NF	Národní fronta Čechů a Slováků
PNS	Prozatímní Národní shromáždění
SB	Socialistický blok (Národní blok pracujícího lidu měst a venkova)
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNR	Slovenská národní rada
SS	Strana slobody
SP	Strana práce
StB	Státní bezpečnost
ÚNS	Ústavodárné Národní shromáždění
ÚRO	Ústřední rada odborů

ÚVOD

Československo se po druhé světové válce, během níž bylo okupováno nacistickým Německem, ocitlo v obtížné situaci, poněvadž si muselo ujasnit to, jakým směrem se bude dále politicky ubírat. Většině tehdejších politiků bylo jasné, že při obnovování československé státní svrchovanosti se bude stavět na základech první republiky, avšak ne zcela bezvýjimečně. Podle mnohých státníků nebylo možné pouze přebrat prvorepublikový model vládnutí a plynule na něj navázat, nýbrž bylo potřeba ho, kvůli některým jeho nedostatkům, určitým způsobem modifikovat.

V poválečných letech se plně rozeběhlo hospodářské i politické budování obnoveného samostatného československého státu, který měl navazovat na tradice první republiky, tedy na období trvajícím od října 1918 do září 1938. Vrcholní političtí představitelé nově budovaného státu se již neměli dopouštět chyb svých prvorepublikových předchůdců. Z tohoto důvodu došlo k určitým úpravám politického i stranického systému. Velice podstatným byl jistě zákaz činnosti některých politických stran, zejména agrární strany¹, avšak nejdůležitější skutečností pro budoucí politický vývoj byl vznik Národní fronty Čechů a Slováků, která sdružovala všechny povolené politické strany. V českých zemích to byly Československá strana lidová (ČSL), Československá strana národně socialistická (ČSNS), Československá sociální demokracie (ČSSD) a Komunistická strana Československa (KSČ), na Slovensku Demokratická strana (DS) a Komunistická strana Slovenska (KSS).

Právě vztahu národních socialistů a sociálních demokratů ke Komunistické straně Československa se chci ve své bakalářské práci věnovat. Cílem práce bude porovnat tento vztah na výkladu jednotlivých politických okolností, které buď sblížovaly, anebo naopak rozdělovaly postoje těchto dvou československých politických stran s levicovým programem ke straně komunistické. Na formování postojů mělo podstatný vliv několik faktorů, ať již mnohdy jiné představy o budoucím směřování Československa, názory na jednotlivé politické události či rozdílná vnitrostranická situace. Na uvedených politických událostech pak chci vyložit shody a rozdíly v poměru obou zmíněných stran ke KSČ.

Jelikož ČSNS i ČSSD byly součástí Národní fronty (NF), tak měl jejich vztah ke KSČ velký význam jak pro celkovou československou politiku, tak i pro

---

¹ Oficiální název agrární strany zněl Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu.

obnovování státu. V prvním poválečném roce postupovala NF vcelku jednotně, avšak s blížícími se parlamentními volbami v roce 1946 se situace uvnitř ní postupně vyostřovala. Národní socialisté se vůči Komunistické straně Československa stále více vymezovali, jak programově, tak ideově. U sociálních demokratů byla situace složitější. Většina z nich s komunisty sympatizovala a programově i ideově se s nimi ztotožňovala, avšak byla tu i nemalá část členů uvnitř ČSSD, která s tímto většinovým postojem zcela nesouhlasila a s mnoha programovými body KSČ nesouhlasila. Po volbách a ustanovení Ústavodárného národního shromáždění se vztahy uvnitř Národní fronty neurovnaly, spíše naopak. Mnohé neshody uvnitř NF ohledně důležitých reforem a množství politických afér situaci totiž zhoršily. Vše došlo až tak daleko, že národně-socialističtí ministři spolu se svými lidoveckými kolegy hromadně podali v únoru 1948 demisi, čímž spustili politickou krizi, která měla za následek nástup komunistů k moci.

Svoji bakalářskou práci hodlám omezit na výklad situace týkající se výše zmíněných politických stran v rámci českých zemí v době po druhé světové válce. Chci věnovat pozornost časovému období, které je v dějinách Československa označováno jako třetí republika. Ta je vymezena dvěma velice významnými okamžiky našich dějin, a to koncem druhé světové války v květnu 1945 a nástupem komunistů k moci v únoru 1948. Rozlišujeme tři vývojové fáze třetí československé republiky. První se označuje jako národně socialistická. Trvala jeden rok, do května 1946, a došlo během ní k odsunu Němců, ke konfiskaci majetku a jeho znárodnění od kolaborantů a osob německé i maďarské národnosti, k omezení politické soutěže a k potlačení samosprávy kvůli existenci národních výborů. Druhá fáze trvala od června 1946 přibližně do poloviny roku 1947 a nesla se ve znamení zdánlivého vyrovnávání sil mezi nekomunistickými stranami a KSČ, a také ve znamení postupné infiltrace příslušníků KSČ do rozhodujících státních orgánů. Poslední, třetí, fáze trvala od poloviny roku 1947 do února 1948 a vyznačovala se definitivním převzetím moci Komunistickou stranou Československa.²

Ve třetí republice se odehrálo několik důležitých politických událostí, na které se chci zaměřit především. V bakalářské práci budu postupovat chronologicky, takže nejprve chci popsat znovuoobnovení daných politických stran po druhé světové válce

---

² Balík, Stanislav; Hloušek, Vít; Holzer, Jan; Šedo, Jakub. Politický systém českých zemí 1848-1989. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2011. Strana 118.

a po letech okupace. Mnoho členů, kolikrát příslušníků vedení strany, ať již z řad ČSNS, anebo ČSSD zahynulo v koncentračních táborech, takže nebyla obnova těchto politických stran zrovna jednoduchá. Poté se hodlám zabývat zformováním Národní fronty a Socialistického bloku uvnitř ní. NF měla v poválečných letech velký význam, neboť se podílela na postupném obnovení země a vybudování nového státního i politického systému. NF také vypracovala Košický vládní program, velmi důležitý dokument, který měl vliv pro značnou část politického života v Československu, a proto chci krátce vyložit jeho význam.

V další části práce plánuji rozebrat výsledky parlamentních voleb z května 1946. V těchto volbách vyhráli komunisté, národní socialisté skončili na druhém místě, zatímco sociální demokracie neuspěla a skončila v českých zemích nejhůře ze všech kandidujících stran. Proto je důležité vylíčit důsledky, které tyto volby přinesly. Během let 1946 a 1947 se řešily mnohé politické reformy, které chci ve své práci taktéž uvést. Mám na mysli zejména znárodnění, pozemkovou reformu a milionářskou dávku. Na nich bych pak chtěl popsat a blíže specifikovat rozdíly a shody, ale i proměny postojů národních socialistů a sociálních demokratů ke KSČ.

V poslední části práce chci svoji pozornost věnovat vyhocené politické krizi v únoru 1948. V tuto chvíli se naplno prokázaly rozdíly mezi národními socialisty a většinou sociálních demokratů, kteří zůstali na straně komunistů. Mnozí sociální demokraté však s postojem svého vedení nesouhlasili, a tak se naplno a navenek projevil rozpor, který uvnitř této strany panoval. Poté bych chtěl ještě zmínit sloučení ČSSD s KSČ a obrození Národní fronty, v níž zůstala i ČSNS, avšak pod trochu jiným názvem, a to jako Československá strana socialistická.

Jak už z názvu bakalářské práce vyplývá, tak jsem se rozhodl použít při jejím vypracování metodu komparace, tedy srovnání. Takovým způsobem lze totiž nejlépe ukázat shody a rozdíly ve vztahu dvou popisovaných politických stran ke KSČ. Tento vztah pak hodlám systematicky vyložit pouze na některých konkrétních politických událostech tehdejší doby. Zvolil jsem Košický vládní program, zformování Národní fronty, volby do Ústavodárného národního shromáždění, milionářskou dávku, znárodnění, pozemkovou reformu a události v únoru 1948, jelikož to jsou všechno významné politické události, které výrazným způsobem formovaly poválečnou československou politiku a ovlivnily jak poválečný vývoj ČSR, tak i život československých občanů. Zmíněné politické události zcela jistě poslouží jako

vhodný kvantitativní vzorek pro výklad ohledně vztahu ČSNS a ČSSD ke KSČ. Hodlám vycházet především z všeobecně deklarovaných postojů vedení těchto politických stran a z tezí, které uveřejňovali ve svých politických programech, a pomocí nich pak popsat jejich vztah ke KSČ v období výše zmíněných důležitých politických událostí.

Ve své práci jsem se tedy zaměřil na vnitropolitické záležitosti, neplánuji se proto zabývat zahraničněpolitickými věcmi. Zcela cíleně tedy ignoruji československé zahraniční vztahy, například postoj Československa k Marshallovu plánu. Jelikož hodlám srovnávat politické strany působící v českých zemích, tak opomím problematiku Slovenska. Všechna tato témata jsou jistě zajímavá, avšak vzhledem k rozsahovým možnostem a kvůli dodržení úzkého zaměření bakalářské práce se jim v textu vyhnu. Ze stejných důvodů se v práci nebudu věnovat ani menšinám žijícím v ČSR, zejména tedy té německé a maďarské. Ohledně nich je tu ještě jedna specifická příčina, a to ta, že příslušníci těchto dvou poměrně velkých menšin nemohli v poválečných parlamentních volbách v roce 1946 volit, takže se nemohli příliš podílet na ovlivnění politického života v zemi.

Kvůli všem výše uvedeným argumentům jsem si vybral pouze konkrétní vnitropolitické události, a to především ty, o nichž panovaly určité neshody, dohady či spory, anebo ty, které vyvolaly jisté politické krize. Na nich lze totiž nejlépe srovnávat vztahy, které existovaly mezi danými politickými stranami anebo uvnitř těchto stran. Schválně jsem tedy vybral právě ty události, které jsem o stránku dříve blíže popsal. Zvolil jsem je tak, aby vystihovaly celkovou dynamiku tehdejší doby. Bude tak vyjádřen průběh výše zmíněného přechodu od první do třetí vývojové fáze, který se v tehdejší třetí československé republice udál a který představoval tři roky trvající cestu od národně socialistické revoluce k uchopení moci komunisty.

Při psaní práce hodlám vycházet z odborné, česky psané³, literatury, která se zabývá vývojem v Československu v letech 1945 až 1948, a to především z knih známého historika Karla Kaplana Pět kapitol o únoru či Československo v letech 1945-1948. Dále pak hodlám hojně čerpat informace z publikací Osudové únorové dny: 1948 od Václava Vebera a Východ: vznik, vývoj a rozpad socialistického bloku

---

³ Cizojazyčná literatura na dané téma se u nás v podstatě nevyskytuje. Navíc by to mnohdy byly knihy vycházející ze sekundárních pramenů, neboť zahraniční autoři většinou český jazyk neovládají, a tak nemohou studovat primární prameny. Proto žádnou knihu psanou v cizím jazyce nehodlám do svého seznamu literatury zařadit.

od autorů Jiřího Vykoukala, Bohuslava Litery a Miroslava Tejchmana. Všechny tyto knižní prameny jsou velmi dobrým zdrojem konkrétních informací o poválečném Československu, a tak mi poslouží k získání hlubších poznatků o celkovém politickém vývoji, což je potřebné pro pochopení širších společenských i politických kontextů tehdejší doby.

O vývoji politických stran obecně pojednává sborník Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004, sestavený historiky Jiřím Malířem a Pavlem Markem. Podobnému tématu se věnuje také sborník Politický systém českých zemí 1848-1989, na němž spolupracoval kolektiv autorů. Tyto dvě publikace podávají ucelený přehled o vývoji jednotlivých politických stran, zahrnují tedy i období třetí republiky a jsou hodnotné zejména pro doplnění informací o předcházejícím vývoji ČSSD, ČSNS i KSČ.

Českou stranou národně socialistickou se zabývá přínosná monografie od Jiřího Kociana s názvem ČSNS v letech 1945-1948. Jelikož se plánuji ve své práci věnovat právě této době, tak mi bude kniha užitečným zdrojem informací. Na vývoj Československé sociální demokracie se zaměřuje text ČSSD a Národní fronta od historičky Pavlínny Vošahlíkové. Jelikož ve své bakalářské práci budu zkoumat vztah mezi zmíněnými dvěma politickými stranami a KSČ, tak některé poznatky plánuji získat i ze sborníku, sestaveného několika autory, Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů.

Doplňujícími knižními prameny bakalářské práce budou biografie jednotlivých politiků, kteří byli v tehdejší době aktivně činní, ať již v ČSSD či ČSNS. Mním tím například publikaci Republika nad stranami: O vzniku a vývoji ČSNS od Františka Klátily, národně socialistického poslance v Prozatímním i Ústavodárném národním shromáždění. Z řad členů ČSSD mám pak na mysli třeba text Václava Holuba, sociálnědemokratického poslance v Prozatímním i Ústavodárném národním shromáždění, s názvem Za války a po válce, který vyšel ve sborníku Léta mimo domov: k historii Československé sociální demokracie v exilu, anebo také autobiografii Kdo byl vinen? od Bohumila Laušmana, československého ministra průmyslu a předsedy ČSSD v letech 1947-1948.

1. STAV ČESKOSLOVENSKA PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Druhá světová válka byla nejhorší válečný konflikt v dějinách lidstva, a tak je celkem pochopitelné, že měla velký vliv na všechny státy, které se jí účastnily, Československo nevyjímaje. Činy nacistického Německa měly na společný stát Čechů a Slováků, který vznikl po první světové válce v říjnu 1918, ohromné dopady. Nejenže Mnichovská dohoda, podepsaná v září 1938 evropskými velmocemi, znamenala zmenšení hranic československého státu o pohraniční oblasti s budovaným, i když ještě nedostavěným, pevnostním systémem, čímž se stalo zbylé území státu prakticky nebratelným, ale v březnu 1939 došlo i k definitivnímu rozpadu tohoto demokratického státu, existujícího teprve třicet let. České země byly navíc od této doby ještě okupovány německou armádou. Během války se českému lidu tedy nedýchalo zrovna nejlépe, poněvadž okupační režim nebyl rozhodně přívětivý, a také hospodářská situace v zemi nebyla zrovna nejlepší.

Je sice pravdou, že se Československu vyhnuly hlavní boje druhé světové války, avšak hospodářský i politický stav země válka dost ovlivnila. Politická garnitura se musela vypořádat se všemi problémy, kterých se při obnově státu naskytlo hned několik. Československá ekonomika během války značně poklesla, přeorientovala se na válečnou výrobu, a tak trval i po válce nedostatek spotřebního zboží a některých potravin. Politici museli s touto nelichotivou situací takřka ihned něco udělat. Dalším problémem, se kterým se museli politici popasovat, byli neloajální národnostní menšiny, tedy Sudetští Němci a Maďaři žijící zejména na Slovensku. V rámci principu o kolektivní vině se rozhodlo o jejich vysídlení. Odsuny německé menšiny začaly ihned po skončení války, nejprve byly neorganizované neboli divoké, postupem času se staly organizovanými. Vysídlení maďarské menšiny se v takovém rozsahu nikdy neuskutečnilo, došlo sice k jakési výměně obyvatelstva, avšak ne v takovém rozsahu, jak bylo původně plánováno. Tyto dva problémy byly nejpodstatnějšími, zdaleka ne však jedinými. Bylo potřeba se vyrovnat s kolaboranty, s politickými stranami a podniky neloajálními k prvorepublikové tradici Československa, dále bylo třeba obnovit veškeré státní instituce a zajistit bezpečnost jak uvnitř státu, tak i navenek, tedy zajistit hranice obnoveného státu. Se všemi těmito problémy se museli politici vyrovnat ihned po skončení války, rozhodně tedy neměli lehkou situaci, avšak bylo to nezbytné pro budoucí existenci státu.

Také poválečná mezinárodní situace nebyla pro československý stát zrovna nejpříhodnější. Během války se podařilo československé exilové vládě vyjednat odvolání Mnichovské dohody ze strany Spojenců, tedy Francie a Velké Británie, což bylo velmi důležité pro znovunavrácení pohraničních oblastí a obnovení státní suverenity v plném rozsahu nad celým územím v původních, předmnichovských, hranicích. Exilová vláda Československa sídlila v Londýně, a tak by se zdálo, že se naši vrcholní političtí představitelé budou upínat na západní evropské velmoci. Nebylo to však tak jednoznačné, českoslovenští politici totiž již těmto státům po událostech v Mnichově tolik nedůvěřovali, a proto se v mnohým ohledech obraceli i na východ Evropy, tedy k Sovětskému svazu. Dokonce byla 12. prosince 1943 uzavřena československo-sovětská smlouva o přátelství a spojenectví, kterou začalo jisté sblížování ČSR se SSSR. Československá zahraniční politika, na jejíž vytváření měl velký vliv prezident Edvard Beneš, se upínala ke konceptu mostu mezi Východem a Západem, který se jí však vzhledem k mezinárodním okolnostem nepodařilo nikdy uskutečnit. Poněvadž československé území z větší části osvobodila Rudá armáda, tak logicky spadlo do sféry zvýšeného zájmu ze strany Sovětského svazu. Zpočátku to sice za příliš důležité nikdo nepovažoval, avšak postupem času se ukázal tento fakt velmi podstatným. K příklonu na Východ sehrála po válce v Československu velkou roli i levicová nálada ve společnosti, která panovala téměř po celé Evropě.

V Národní frontě Čechů a Slováků, která byla ustavena v březnu 1945 a která měla sdružovat všechny povolené politické strany, byly v českých zemích ze čtyř politických stran tři levicového zaměření, a to Československá strana národně socialistická, Československá sociální demokracie a Komunistická strana Československa. Jediným jejich politickým protipólem byla programově středová Československá strana lidová, opozice k NF však neexistovala. Vytvořením Národní fronty tedy došlo k omezení československého stranického systému, pravicové strany a strany národnostních menšin nemohly existovat. Všechny uskutečněné změny politického systému vedly k tomu, že měly politické strany výrazný vliv. „Staly se nyní skutečnými nositeli a tvůrci moci ... Díky jejich podílu na vládě se soustřeďovala v jejich rukách veškerá politická a téměř celá hospodářská moc.“⁴

---

⁴ Kocian, Jiří. Politický systém v letech 1945-1948. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2005. Strana 1127.

Aby se však mohly podílet politické strany na vládnutí, tak musely po skončení války nejprve řádně obnovit svoji činnost na československém území, neboť všechny politické strany byly za okupace zakázány. Obnovování netrvalo zase tak dlouho, poněvadž všechny politické strany již měly své fungující exilové sekretariáty, které si během války vytvořily a které sdružovaly většinu čelních představitelů dané politické strany, kteří stihli včas emigrovat. Těžším úkolem však již bylo zmobilizování členské základny, která se poněkud ztenčila. Určité množství příslušníků politických stran totiž během války zemřelo v koncentračních táborech, kam byli posláni za svoji činnost v odboji.

Nejsnadnější úlohu ze všech při obnovování své činnosti měla Komunistická strana Československa, neboť si dokázala udržet kontinuitu své existence i přes válečné období. I přestože byla oficiálně rozpuštěna již od prosince 1938, tak její činnost nikdy neskončila. Přešla totiž do ilegality a mnoho komunistů se během války, zejména po napadnutí SSSR německými vojsky v červnu 1941, aktivně zapojilo do odbojové činnosti. Tuto skutečnost dokazuje i vysoký počet obětí z řad KSČ během války. Udává se číslo 25 000 padlých komunistů působících v rámci odboje. Tento fakt zvýšil prestiž KSČ mezi běžnými československými občany. Mnoho vysokých komunistických funkcionářů také stačilo před válkou emigrovat do Sovětského svazu a vytvořit v Moskvě silné mocenské centrum, které v některých ohledech soupeřilo s československou exilovou vládou v Londýně. KSČ veřejně obnovila svoji činnost nejprve na Slovensku během Slovenského národního povstání, tedy na podzim 1944. První Prozatímní ústřední výbor KSČ však byl ustaven až 8. dubna 1945 v Košicích. Předsedou strany byl zvolen Klement Gottwald a za program strany byl vyhlášen Košický vládní program.⁵

Ostatní politické strany to měly s obnovou své činnosti poněkud složitější. Česká strana národně socialistická se rozešla v listopadu 1938, po nechvalně známých událostech ohledně Mnichovské dohody. Podstatná část členů, včetně části vedení strany, pak vstoupila do Strany národní jednoty. Někteří jedinci naopak vstoupili do Národní strany práce a jiní zůstali mimo politické dění druhé republiky. Během druhé světové války, po zákazu obou výše zmíněných politických stran, pak část členů strany emigrovala a v exilu pak mnohdy spolupracovala s prezidentem

---

⁵ Pernes, Jiří. Komunistická strana Československa. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Strana 1131-1135.

Edvardem Benešem, dřívějším místopředsedou strany. Mnozí z těch příslušníků strany, kteří zůstali v Protektorátu Čechy a Morava, se aktivně zapojilo do odboje. Svědčí o tom 2 400 popravených a několik tisíc vězněných národních socialistů. Činnost ČSNS však až do prosince 1943 nepokračovala ani v domácím, ani v exilovém prostředí. Členové strany se nijak stranicky neorganizovali. Teprve až v únoru 1944 se v exilu ustavila národně socialistická politická skupina. ČSNS se tak mohla oficiálně účastnit debat o nové vládě a o jejím programu, které probíhaly nejprve v Moskvě, a poté v Košicích. Fakticky byla strana obnovena, oficiálně se tak stalo až 17. května 1945 na manifestační schůzi v pražské Lucerně. Předsedou strany se stal Petr Zenkl, který byl během války vězněn nacisty v koncentračním táboře Buchenwald. Programem strany pak měl být specifický český socialismus, což měly být sociální a hospodářské reformy vedoucí k sociálně spravedlivému, demokratickému režimu.⁶

Československá sociální demokracie měla podobný osud jako ČSNS. Za let okupace přestala působit a rozpadla se její stranická organizační struktura. Někteří sociální demokraté emigrovali, mnozí se zapojili do odbojové činnosti proti okupačnímu režimu, značná část z nich za to však zaplatila životem, anebo vězněním v koncentračních táborech. V exilu byli sociální demokraté činní zejména ke konci války. V únoru 1944 byla ustavena sociálnědemokratická politická skupina. ČSSD se, stejně jako ČSNS, mohla účastnit debat o nové československé vládě a o jejím programu. Strana tedy vyvíjela aktivně svou činnost ještě před svým prvním poválečným sjezdem, který se konal v říjnu 1945. Na tomto sjezdu strana změnila svůj název z dřívějšího Československá sociálně demokratická strana dělnická, na pozdější Československá sociální demokracie, a to z toho důvodu, aby nebyl podceňován význam ostatních vrstev národa. Předsedou strany se stal Zdeněk Fierlinger. Program ČSSD pak měl usilovat o demokracii a socialismus, přičemž demokracie měla být cestou k socialismu, který byl stanoveným cílem.⁷

---

⁶ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Strana 1143-1145.

⁷ Vošahlíková, Pavla. Československá sociální demokracie. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Strana 1165-1169.

2. KOŠICKÝ VLÁDNÍ PROGRAM

Hlavními poválečnými úkoly pro představitele politických stran bylo vyřešení problémů zmíněných v předchozí kapitole. Prvním krokem k tomu mělo být přijetí Košického vládního programu, jenž měl stanovit určitý kurz budoucí československé politiky. Tento program, označovaný také jako program národní a demokratické revoluce, byl po předchozích jednáních v Moskvě a po následné dohodě všech politických stran nakonec schválen dne 5. dubna 1945 na zasedání první poválečné československé vlády, která byla jmenována o den dříve, tedy 4. dubna. Jejím předsedou se stal sociálnědemokratický politik Zdeněk Fierlinger a jejími členy byly, kromě tří nezávislých ministrů, představitelé šesti existujících politických stran.⁸

Vláda symbolicky zasedala v Košicích, tedy na již osvobozeném území ČSR. Praha byla tou dobou ještě v rukou německé armády. To se však za několik dní mělo změnit. 5. května 1945 totiž vypuklo Pražské povstání, během něhož se povstalci s pomocí Ruské osvobozené armády, které se taktéž říkalo Vlasovci, postupně zmocnili v Praze několika důležitých strategických míst. Boje mezi pražskými povstalci a německými vojáky pokračovaly i v dalších dnech. Jistotu vítězství mohli mít povstalci až 9. května, kdy do Prahy přijely první tanky Rudé armády pod velením maršála Ivana Stěpanoviče Koněva. Sovětští vojáci se ihned zapojili do bojů se zbylými německými jednotkami tvořenými zejména příslušníky SS, které pokračovaly v odporu i přesto, že již 8. května byla podepsána německá kapitulace.⁹

Československá vláda se vzhledem k výše zmíněným událostem vydala z Košic přes Bratislavu do Prahy, kam dorazila 10. května. Snažila se přebrat moc, což se ovšem neobešlo bez určitých potíží a komplikací. Svůj podíl na tom měly jak spojenecké armády, které se na území státu nacházely, tak i Slovenská národní rada (SNR), která se prohlásila za nositele státní moci na Slovensku. Působení SNR nakonec vedlo k tomu, že se v ČSR rozvinul asymetrický model uspořádání státu. Na to měl svůj vliv i fakt, že Česká národní rada (ČNR), protějšek SNR, vůdčí orgán odboje v posledních měsících války a organizátor Pražského povstání, zanikla již 12. května. Československá vláda přesídlila do Prahy, kde měla určitý klid na práci, neboť nebyla v přímém mocenském střetu ohledně rozhodování o politických opatřeních, která měla být provedena v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

---

⁸ Pernes, Jiří. Vztahy ČSSD a KSČ v době třetí republiky. In: Fajmon, Hynek; Balík, Stanislav; Hloušková, Kateřina. Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. Strana 25.

⁹ Gilbert, Martin. Druhá světová válka: úplná historie. 1. vydání. Praha: BB art, 2006. Strana 776-777.

O Slovensku se však již totéž říci nedalo. Vláda si s sebou z Košic přenesla svůj program, který plánoval uskutečnění rozsáhlých společenských změn. Předpokládal mnohé ekonomické a sociální reformy, které měly přispět k hospodářské obnově válkou zasaženého státu a k vybudování nového politického režimu, jehož představitelé se již neměli dopouštět chyb udělaných během trvání první republiky.¹⁰

Košický vládní program (KVP) obsahoval několik stěžejních bodů, a to organizaci poválečné československé armády a její spolupráci s Rudou armádou (bod III KVP), orientaci československé zahraniční politiky na Sovětský svaz doplněnou přátelskými vztahy s demokratickými západními mocnostmi (bod IV KVP), vytvoření národních výborů jakožto představitele suverenity lidu (bod V KVP), uznání slovenské svébytnosti a rovného postavení Čechů a Slováků v novém státě (bod VI KVP), zbavení státního občanství ČSR pro občany německé a maďarské národnosti vyjma těch, kteří byli antifašisty a vedli aktivní boj za obnovení Československa (bod VIII KVP), potrestání válečných zločinců, zrádců a kolaborantů (bod IX KVP), vytvoření národní správy pro majetek Němců, Maďarů a zrádců (bod X KVP), konfiskaci půdy nepřátel a zrádců a provedení pozemkové reformy (bod XI KVP), znovuoobnovení hospodářského života v zemi (bod XII KVP), zabezpečení potravin pro vojsko i civilní obyvatelstvo (bod XIII KVP), vytvoření sociální politiky i sociální péče pro všechny vrstvy pracujícího lidu měst i venkova (bod XIV KVP) a obnovení vzdělávacího systému i kulturního života v zemi (bod XV KVP).¹¹

Program byl celkově jakousi proklamací, rámcem, který měl určovat budoucí směřování vládní politiky. Určitým problémem však bylo chápání rozsahu a intenzity uvedených opatření. Zatímco někteří považovali program za maximální přípustnou míru změn oproti prvorepublikovému stavu, která se dá ještě tolerovat, tak ostatní, zejména pak komunisté a někteří odboroví předáci, ho považovali za východisko k dalším, radikálnějším, socialistickým reformám.¹² Podobný problém se vyskytl i v souvislosti se znárodněním, které sice nefigurovalo jako cíl v KVP, avšak všechny politické strany s ním počítaly a souhlasily. Potíží však bylo dohodnout se na jeho přesné podobě a na rozsahu, ve kterém mělo proběhnout.¹³

---

¹⁰ Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. 1. část. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. Strana 18-20.

¹¹ Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků přijatý 5. dubna 1945 v Košicích, tzv. Košický vládní program. Ze dne 27.10.2012. <http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm>.

¹² Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. 1. vydání. Praha: Libri, 2000. Strana 126.

¹³ Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. Strana 20.

Obecně lze říci, že národní socialisté zastávali ohledně rozsahu a vymezení šíře uskutečňování KVP minimalistické trendy. Nechtěli, aby se program příliš překračoval a aby se požadavky v něm uvedené radikalizovaly. Uvědomovali si totiž rizika, která by to s sebou přinášelo. Nicméně vedení ČSNS plně respektovalo KVP a přešlo ho ve velkém do svého stranického politického programu. Národní socialisté i nadále usilovali o obnovu demokratického československého státu, avšak uvěřovali si nutnost přijetí nezbytných strukturálních reforem. Proto u nich KVP jako první poválečný program v ČSR nenarazil na odpor, ba naopak, národní socialisté ho jednoznačně podporovali. Zároveň však pro ně představoval určité mantinely, o nichž si většina z nich neuměla představit, že by byly překročeny. Samozřejmě také v ČSNS existovaly různé ideové proudy, a tak i zde bychom mohli objevit určitou část členské základny, která měla radikálnější požadavky ohledně uskutečňování KVP. Vedení strany se proto muselo mimo jiné „vyrovnávat také s diferencovanými představami svých členů o programu a úloze v nových podmínkách. To vytvářelo ovšem živnou půdu pro nečisté politické zásahy zvnějšku. Vždyť jedním z taktických manévřů, které uplatňovali komunisté v poválečných letech proti svým politickým konkurentům, byla i aktivizace nespokojenců v nekomunistických stranách, které měly narušovat jejich činnost a vytvářet atmosféru nejednoty. Tito jednotlivci či skupinky sehráli svou neblahou roli zejména v únorových dnech roku 1948.“¹⁴

Sociální demokraté s KVP také všeobecně souhlasili a přijímali ho jako svůj politický program, avšak i mezi nimi existovaly různé ideové frakce, které měly zcela jiný náhled na to, v jakém rozsahu a v jaké intenzitě se má program uskutečňovat. Celkově se po druhé světové válce sociální demokracie více radikalizovala, takže zastávala ohledně KVP spíše maximalistické trendy. Program pro ni tedy nebyl mantinelem požadavků, ale naopak východiskem pro další, radikálnější změny. Uvnitř ČSSD však existovalo také pravicovější křídlo, které takovýto názor nesdílelo a spíše přebíralo teze většiny národních socialistů, že KVP představuje maximální hranice přípustných změn.¹⁵

---

¹⁴ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2002. Strana 38-39.

¹⁵ Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Strana 126 a 124.

3. ZFORMOVÁNÍ A STRUKTURA NÁRODNÍ FRONTY

Národní fronta Čechů a Slováků (NF) byla formálně vyhlášena v březnu 1945, i když se její podoba utvářela již v předchozích měsících během exilových jednání. Od počátku se počítalo s tím, že bude v NF sdružen pouze omezený počet politických stran a že bude československý stranický systém redukován o strany, které se svým způsobem podílely na nedemokratickém vývoji po Mnichovu a jejichž někteří členové kolabovali s nacistickými okupanty. Za takovéto strany byly považovány zejména Hlinkova slovenská ľudová strana a Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, neboli agráři, ale obnovení činnosti nebylo dovoleno také mnohým jiným politickým stranám, z nichž stojí za zmínku především Československá národní demokracie. Nakonec se na základě vzájemné dohody mezi exilovými centry v Moskvě a v Londýně sdružilo v NF šest politických stran, čtyři české (KSČ, ČSSD, ČSNS a ČSL) a dvě slovenské (KSS a DS).¹⁶

NF však byla vnitřně také různě členitá. Je logické, že obě komunistické strany k sobě měly úplně nejbližší a úzce spolupracovaly. Jejich vztah připomínal mateřskou a dceřinou společnost. Uvnitř NF však existovala i jiná specifická vnitřní struktura, a to Národní blok pracujícího lidu města a venkova, neboli Socialistický blok (SB), v němž byli sdruženi komunisté, sociální demokraté i národní socialisté. Blok byl fakticky vytvořen již v exilu během druhé světové války, v roce 1944, avšak oficiálně se ustavil až podpisem dohody mezi politickými stranami dne 8. června 1945.¹⁷ Vytvoření SB iniciovali komunisté, kteří si mysleli, že se pomocí něho usnadní rozhodování v NF, které bylo postaveno na konsenzu všech stran, takže se nehlasovalo, nýbrž se končila jednání dohodami, s nimiž museli všichni vyslovit souhlas. Komunisté proto plánovali, že všechno nejprve předjednájí na SB, kde se všechny tři socialistické strany dohodnou na společných závěrech a pak budou při jednání v NF postupovat jednotně. Ostatní strany, tedy ČSL a DS, pak budou tlačeny ke schválení předložených ujednání. Komunistický plán se však nikdy nepodařilo plně realizovat. SB sice fakticky existoval, avšak prakticky nefungoval. Důvodem byly neshody socialistických stran na společných opatřeních a jednotném postupu. Velký ideový rozdíl existoval zejména mezi komunisty a národními socialisty.¹⁸

---

¹⁶ Cabada, Ladislav; Šanc, David. Český stranický systém ve 20. století. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. Strana 99.

¹⁷ Ibidem. Strana 99-100.

¹⁸ Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. Strana 30-31.

Faktem také zůstává, že jediní komunisté byli zcela jednotnou stranou, která nepřipouštěla žádné možné názorové frakce. Jakékoliv ideové odchylky od vedení strany nebyly přípustné, členská základna působila nejen organizovaně, ale také velmi disciplinovaně. To samé se ovšem nedá říci o národních socialistech a už vůbec ne o sociálních demokratech. V obou těchto stranách se vyskytovaly různé názorové proudy, jejichž stoupenci často nesouhlasili se svým stranickým vedením. Musíme si totiž uvědomit, že tehdejší strany byly více masovější, než ty dnešní, takže je logické, že se v nich musely vytvářet určité skupinky, které byly více pravicověji, anebo naopak levicověji zaměřené.¹⁹ Je to dáno také tím, že po válce do stran vstoupilo relativně velké množství lidí. Někteří z nich byli dříve příslušníky agrárníků, anebo národních demokratů. Tito členové pak byli často představiteli pravicových křídel ve svých stranách, což bylo společné jak pro ČSNS, tak i pro ČSSD. Do těchto stran se také často hlásili a byli přijímáni mladí lidé, kteří inklinovali pod vlivem zkušeností z války k radikalismu, a pak je tedy zřejmé, že tito jedinci tvořili podstatnou část levicového křídla své strany. Uvědomíme-li si tedy názorovou diferencovanost ČSNS, ale hlavně ČSSD, pak pochopíme, že tehdy nebylo úplně snadné se domluvit na společném postupu uvnitř politické strany, natož pak v SB, který zahrnoval strany tři, i když komunisté byli oproti ostatním vcelku jednotní.

Do nekomunistických stran, a zde to platí bez výjimky i pro ČSNS a ČSSD, však po druhé světové válce vstupovala i třetí skupina občanů, která měla poněkud jiný cíl, než jen rozvoj a úspěch strany, do níž vstoupili. Touto třetí skupinou totiž byli tajní členové KSČ, které jejich strana vyslala do nekomunistických stran, aby je informovali o činnosti ostatních politických konkurentů. Všechny povolené politické strany byly sice sdruženy v NF, avšak zcela zákonitě tu existoval určitý politický souboj o moc a o vliv mezi jednotlivými politickými stranami, i když byl veden jen v omezené míře. A proto se rozhodla mít komunistická strana své lidi uvnitř ostatních, nekomunistických, stran. Komunisté totiž měli vlastních členů poměrně dost, avšak potřebovali získat vliv i v jiných stranách. Tito jednotlivci měli zprvu pouze předávat informace svým komunistickým soudruhům, avšak později se měla jejich pozice změnit v aktivní prosazování politiky KSČ a ve vyvíjení tlaku na vedení nekomunistických stran, čímž je měli oslabovat a přispívat tak k jejich rozkladu.²⁰

---

¹⁹ Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Strana 134-135.

²⁰ Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997. Strana 11-13.

Rozdíl mezi ČSNS a ČSSD tedy nebyl v tom, že by se v jejich řadách nevyskytovali komunističtí informátoři, avšak byl v tom, jak se tito jedinci projevovali navenek. V ČSSD se vyskytovalo nejvíce lidí, o nichž se mnohdy i navenek dalo předpokládat nějaké napojení na KSČ, a to zejména pro jejich radikální levicové myšlenky. V ČSNS se pak vyskytovalo nejvíce tajných členů KSČ. Bylo to dáno tím, že „sociální demokracii totiž komunisté dlouho považovali za levicovou socialistickou stranu a počítali s ní jako s partnerem levicového bloku ... Politická blízkost až jednota s levicovými funkcionáři umožňovala udržovat vazby na úrovni informací. Přitom někteří funkcionáři levice²¹, kteří měli zpravodajské kontakty s KSČ, se sami vnitřně považovali za členy této strany, aniž by vyplňovali přihlášku do jejích řad nebo vlastnili její legitimaci. Národně socialistickou stranu naopak komunisté považovali za hlavního koaličního odpůrce až nepřitele, silně pravicově orientovaného. Protože v ní byl slabý levicový směr, a tím i základna pro přirozené získání informátorů z vnitřních zdrojů, zaměřovali se na dosazování svých soudruhů.“²²

O napojení některých členů sociální demokracie na KSČ existuje poměrně dost důkazů. Někteří jedinci se jím příliš netajili, jiní vše naopak úzkostlivě tajili. Dokládají to slova Václava Holuba, sociálnědemokratického poslance v poválečných letech a představitele křídla v ČSSD, které odmítalo sblížení s komunisty. Ten ve svém textu *Za války a po válce* píše, že „Fierlinger a jeho spolupracovníci pozvali na ustavující schůzi mnoho osob, o jejichž ultralevicovém zaměření nebylo pochybností ... ÚAV byl nakonec doplněn s převahou levičáků, z nichž dokonce někteří, jak se ukázalo později, v té době už byli členy KSČ. Ještě na této schůzi mě žádal zvolený prof. Grňa z Brna, abych zatím jeho jméno jako člena ÚAV pro tisk neuváděl, protože to musí nejprve konzultovat s vedením KSČ v Brně, kde už byl členem ... Takových případů jako byl prof. Grňa bylo mnoho ... [někteří] ovšem byli chytřejší a nevyzradili to na sebe,“ anebo zmiňuje případ pozdějšího komunistického poslance Jiřího Hájka, který instrukcím z KSČ, „dobře porozuměl a obratem se přihlásil za člena ČSSD. A jak vysvitlo z jeho pozdější činnosti, úkol, uložený mu komunistickou stranou, plnil věrně a více než stoprocentně.“²³ Je tedy vidno, že komunisté rozhodně nehráli v poválečných letech úplně férovou hru, ale naopak se snažili využít všech možných prostředků k tomu, aby získali moc.

---

²¹ Myšleno jako představitelé levicového nebo krajně levicového proudu v sociální demokracii.

²² Kaplan, Karel. *Pět kapitol o únoru*. Strana 14.

²³ Holub, Václav. *Za války a po válce*. In: Hrubý, Karel. *Léta mimo domov: k historii Československé sociální demokracie v exilu*. 1. vydání. Praha: Grégr a syn, 1996. Strana 21-22.

4. VOLBY DO ÚSTAVODÁRNÉHO NÁRODNÍHO SHROMÁŽDĚNÍ

Volby do Ústavodárného Národního shromáždění ČSR (ÚNS) byly prvními poválečnými volbami, které probíhaly podle všeobecného, rovného, přímého, tajného hlasovacího práva a podle zásady poměrného zastoupení, neboť Prozatímní Národní shromáždění ČSR (PNS) bylo ustaveno pomocí nepřímých voleb, kdy jednotlivé členy PNS volili delegáti národních výborů, a pomocí zásady stejného paritního zastoupení jednotlivých politických stran Národní fronty, když každá ze šesti stran měla čtyřicet svých poslanců a dalších přibližně deset za organizace NF.²⁴ ÚNS tak mělo být zvoleno demokratičtějším způsobem než PNS, avšak přece jen se vyskytlo několik problematických okolností, které celkový dojem z parlamentních voleb kazily.

Zejména to byla skutečnost, že mohli volit pouze ti občané, kteří byli řádně zapsáni do stálých voličských seznamů, což bylo sice obvyklé i v jiných státech a je to obvyklé i dnes, avšak v tehdejší době existovaly určité výjimky, kdy osoba do seznamu zapsána být nemohla. Jednak byli ve voličských seznamech zapsáni pouze občané ČSR české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti starší 18 let. Tento požadavek lze vzhledem k tehdejším okolnostem pochopit, problémem spočíval jinde, a to v možnosti vyloučení občanů ze zápisu do stálých voličských seznamů v případě, kdy pozbyli volební právo výrokem trestního soudu na základě retribučních dekretů či kdy proti nim bylo učiněno trestní oznámení, anebo zahájeno trestní řízení pro trestný čin uvedený v těchto dekretech, vyžadoval-li to veřejný zájem či byli-li to členové a funkcionáři zakázaných fašistických a kolaborantských organizací. A právě zde, v těchto případech, které byly stanoveny v zákoně č. 28/1946 Sb. o úpravě stálých seznamů voličských, spočívala nejproblematictější a nejdiskutabilnější záležitost, poněvadž se v těchto případech neuplatňoval princip presumpce neviny. Vše mělo být usměrňováno tím, že o jednotlivých případech takto vyloučených osob z voličských seznamů měly rozhodovat komise okresních národních výborů po předchozím slyšení takto dotčené osoby²⁵, avšak ani toto příliš nepomohlo zvrátit skutečnost, že určitému počtu občanů nebylo umožněno řádně vykonat své volební právo, ačkoliv se posléze po volbách ukázala jejich nevina. Nakonec se ukázalo, že nepřipuštění určité skupiny občanů k volbám, zásadním způsobem neovlivnilo výsledek voleb, avšak tehdy o tom panovaly určité neshody.

---

²⁴ Pavlíček, Václav a kolektiv. Ústavní právo a státopěda. II. díl. Ústavní právo České republiky. Část první. 2. podstatně rozšířené a doplněné vydání. Praha: Linde, 2008. Strana 156-157 a 170.

²⁵ Ibidem. Strana 176-179.

Další příčinou neshod a sporů se stala možnost použít během hlasování při volbách do ÚNS bílé lístky, respektive prázdné lístky, což bylo stanoveno v zákoně č. 67/1946 Sb. o volbě ÚNS. O této možnosti probíhala v PNS vzrušená debata. Nesouhlasily s ní především DS, ČSL a ČSNS, které měly všechny snahu v nadcházejících volbách získat pravicové voliče, kteří volili během první republiky některou z teď zakázaných stran, ať již agrárníky, anebo národní demokraty. Slovenští demokraté, lidovci i národní socialisté se proto oprávněně obávali toho, že místo toho, aby tito voliči vhodili do urny hlasovací lístky pro kandidátní listinu jejich politické strany, tak radši vhodí protestní bílý lístek, kterým vyjádří svůj nesouhlas s režimem. Okolo tohoto institutu tedy panovaly uvnitř NF velké rozpory, a to zejména mezi komunisty, kteří s tímto nápadem přišli, a národními socialisty, kteří byli rozhodně proti, poněvadž se obávali ztráty některých hlasů pro svoji stranu, kterou by bílé lístky způsobily. V NF se proto vedly horečné debaty, zda institut bílých, respektive prázdných, lístků povolit, anebo ne. Nakonec k dohodě uvnitř NF nedošlo, a tak muselo rozhodnout PNS, které možnost hlasování bílými lístky připustilo. Komunisté hlasovali pro bílé lístky, národní socialisté proti, sociální demokraté se v tomto hlasování přiklonili na stranu KSČ a hlasovali pro. Jak se však ukázalo po volbách, tak byl spor o bílé lístky naprosto bezvýznamný, neboť je použilo přibližně 32 500 československých občanů, což představovalo pouze 0,45% voličů.²⁶

Datum konání voleb do Ústavodárného Národního shromáždění bylo stanoveno na neděli 26. května 1946. Parlamentních voleb se mohly zúčastnit kandidátní listiny všech povolených politických stran, což tehdy byly KSČ, ČSSD, ČSNS, ČSL v českých zemích a DS, KSČ i v roce 1946 nově povolené Strana práce (SP) a Strana slobody (SS) na Slovensku. Všech osm povolených politických stran bylo sdruženo v NF, a proto byla v březnu 1946 přijata dohoda, která omezovala vzájemné osočování a stanovovala podmínky vedení předvolební agitace, která měla být vedena v duchu vládního programu. Za dodržování dohody byli odpovědní představitelé stran.²⁷ V zákoně o volbě ÚNS byla zakotvena volební povinnost, aktivní volební právo měli občané starší 18 let, pasivní volební právo pak občané starší 21 let, kteří mohli volit. Voleb se mohli zúčastnit i příslušníci ozbrojených sborů.²⁸

---

²⁶ Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. Strana 37-38.

²⁷ Kaplan, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. Strana 179-180.

²⁸ Pavlíček, Václav a kolektiv. Ústavní právo a státoprávo. II.díl. Ústavní právo České republiky. Část první. Strana 178.

Komunistická strana Československa se v roce 1946 nacházela v nejlepší výchozí pozici vůči ostatním politickým stranám vzhledem k blížícím se parlamentním volbám, a to hned z několika důvodů. Měla největší členskou základnu, která se během jednoho poválečného roku rozrostla více než dvojnásobně, z necelých 500 000 členů v březnu 1945 na počet přesahující 1 000 000 lidí v březnu 1946. Pouhá 3% členské základny v roce 1946 tak tvořili předváleční členové strany, avšak i přesto tvořili tito členové z valné většiny vedení strany, kam nové členy příliš nepouštěli. Ve vrcholných orgánech strany tak měli staří členové takřka výlučné zastoupení i postavení. Byli to zkušení političtí kádrové, kteří velmi dobře věděli, jak vést úspěšný politický boj, čehož také mnohdy využívali. Převážnou část členské základny komunistů (okolo 60%) tvořili dělníci, poměrně významnou měrou (asi 15%) byli zastoupeni rolníci a určitý nezanedbatelný počet (přes 7%) pak tvořili úředníci.²⁹

Dalšími důvody, proč se jevíli komunisté před volbami v nejvýhodnější pozici, tak byla jejich velká jednota, mimořádná disciplinovanost a organizovanost, s čímž souvisela velmi dobrá akceschopnost. KSČ měla výborně propracovanou vnitřní organizaci, když se již od roku 1945 snažila důsledně vytvářet své místní organizace v každé obci v zemi, což se jí sice plně podařilo až v roce 1948, avšak již v roce 1946 měli komunisté Československo velmi dobře územně pokryto. KSČ však nepostupovala při rozšiřování svého vlivu pouze územně pomocí místních organizací, avšak i vytvářením základních organizací v průmyslových závodech. K jejich zakládání vyzvalo vedení strany v polovině roku 1945 a už v březnu 1946 existovalo v závodech s více než 50 zaměstnanci na téměř 3500 takovýchto organizací. Více členů KSČ však přece jen působilo v místních než v závodních organizacích. Komunisté měli také značnou výhodu v tom, že jejich členové zastávali významné pozice v organizacích NF, jako například v Ústřední radě odborů (ÚRO), jejímž předsedou byl komunista Antonín Zápotocký. KSČ pak mohla vhodně využít těchto organizací a učinit z nich nástroje svého politického vlivu. Komunisté měli také skvěle propracovaný volební program, který dost dobře použili během předvolebního klání. Pro všechny tyto důvody vstupovala KSČ s předsedou Klementem Gottwaldem do volebního boje v českých zemích jako největší kandidát na vítězství.³⁰

---

²⁹ Pernes, Jiří. Komunistická strana Československa. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Strana 1137-1139.

³⁰ Ibidem. Strana 1133-1137.

Největším protivníkem KSČ v nadcházejících volbách se měli stát národní socialisté, kteří doufali v to, že přetáhnou na svoji stranu velké množství pravicových voličů, kteří během trvání první republiky dávali přednost zakázaným stranám, tedy agrárikům či národním demokratům. Členská základna ČSNS nebyla tak velká jako ta komunistická, přesto v dubnu 1946 dosahovala 570 000 občanů. Organizační struktura ČSNS však byla mnohem horší než u komunistů. Koncem roku 1945 měla strana své místní organizace jenom asi v polovině obcí v českých zemích. Národní socialisté také vytvářeli své závodní organizace, i když ani v této činnosti nebyli lepší než komunisté. Bylo to mimo jiné dáno tím, že ČSNS nebyla stranou dělnickou, nýbrž spíše stranou středních vrstev. Jen 17% členské základny tvořilo dělnictvo, když většina z nich patřila ke státním zaměstnancům, ať již k železničářům, učitelům, anebo k poštovním zaměstnancům. Oporou strany byli živnostníci, obchodníci, podnikatelé, úředníci a příslušníci svobodných povolání. Pouze malá část členské základny připadala na rolníky. Národní socialisté kladli velký důraz a snahu také na zapojení mladých lidí do politiky. Tato činnost se jim vyplatila, neboť měli velké množství stoupenců ve studentských řadách, zejména na vysokých školách. Mládež ČSNS vystoupila před volbami v květnu 1946 z jednotného Svazu české mládeže. V té době čítala okolo 150 000 členů. ČSNS měla ve svých řadách též velký počet žen, takže byl v její organizační struktuře vytvořen i odbor žen.³¹

Národní socialisté měli před volbami oproti komunistům určitou nevýhodu nejen v tom, že neměli tak silnou vnitřní organizační strukturu, ale také v tom, že nebyli tak jednotní. Část předválečných členů strany byla kritická vůči některým novým lidem ve vedení, kteří se tam dostali až po válce. Mnoho národních socialistů také nesouhlasilo se vstupem bývalých funkcionářů agrární strany, představovaných zejména Ladislavem Feierabendem, do ČSNS.³² Někteří radikální členové strany, zejména z řad dělnictva a odborářů, jejichž hlavním představitelem byl Otakar Wunsch, zase po vedení strany požadovali radikálnější socialistickou politiku a užší spolupráci s komunisty, což naopak většina členů strany odmítala.³³ I přes všechny neshody uvnitř strany se však ČSNS před parlamentními volbami vnitřně sjednotila a pod vedením předsedy strany Petra Zenkla hodlala ve volbách uspět.

---

³¹ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Strana 1147-1150.

³² Ibidem. Strana 1150-1155.

³³ Klátil, František. Republika nad stranami: o vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897-1948). 1. vydání. Praha: Melantrich, 1992. Strana 270-271.

Stejný cíl, tedy uspět ve volbách, měli i sociální demokraté, kteří se však nenacházeli zrovna v ideální situaci, ať již pro svoji vnitřní rozpolcenost, anebo pro svoji ne zrovna masovou členskou základnu. V březnu 1946 měla ČSSD asi 350 000 členů, což je nejméně ze všech českých politických stran v tomto období. Většinu členské základny strany tvořili dělníci (asi 35%), o něco méně představovali rolníci (přes 20%), zbytek členské základny pak obsahoval příslušníky středních vrstev, tedy zejména úředníky, živnostníky a obchodníky. Příčinou menší členské základny byl jednak úbytek funkcionářů i členů strany během okupace, poněvadž mnoho sociálních demokratů zahynulo v koncentračních táborech, a také skutečnost, že značná část členů ČSSD po válce přešla do KSČ. Sociální demokraté působili prostřednictvím svých místních organizací na konci roku 1945 ve více než třetině obcí, přesto je tento počet v porovnání s komunisty i národními socialisty malý.³⁴ Sociální demokracie vytvořila, po vzoru komunistů, také malé množství závodních organizací, avšak tento model se v ČSSD příliš neuchytil. Určitým problémem sociálních demokratů v poválečném období bylo také oslabení jejich pozic v rámci odborových organizací, které byly oporou strany během první republiky. V důsledku ztráty této opory ztratily místní organizace ČSSD přímé spojení s dělníky, což představovalo určitý problém. Podobnou ztrátu pozic zaznamenala strana také v zájmových organizacích, především ve Svazu české mládeže.³⁵

Přestože někteří členové sociální demokracie přešli ke komunistům, tak to nikterak neznamenovalo sjednocení strany. V poválečném období se v ČSSD vytvořily velké vnitřní rozpory, které se s postupem času stupňovaly. Názory členů na vývoj ČSSD i Československa se značně různily, a proto lze vypočítat tehdejší tři názorové proudy, a to levici, představovanou Zdeňkem Fierlingerem, jenž požadoval úzkou spolupráci s komunisty, střed, za jehož reprezentanta můžeme označit Bohumila Laušmana, který chtěl zachovat vlastní identitu strany, i když se spolupráce s KSČ neříkal, a pravici, jejímž nejvýznamnějším představitelem byl Václav Majer, který hájil na komunistech zcela nezávislý postup. V této nezáviděníhodné pozici a s vnitřními rozpory šla sociální demokracie do voleb pod předsedou Zdeňkem Fierlingerem se snahou dosáhnout co nejvyššího volebního výsledku.³⁶

---

³⁴ Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. Strana 40-41.

³⁵ Vošahlíková, Pavla. Československá sociální demokracie. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Strana 1166-1168.

³⁶ Ibidem. Strana 1168-1170.

Politické strany zahájily své předvolební kampaně zhruba v únoru a vrcholily s nimi na přelomu dubna a května 1946. I přestože byla přijata dohoda, která upravovala předvolební agitaci, tak nebyly kampaně vedeny zrovna v nejkldnější atmosféře a neomezovaly se na pouhé deklarace a politická prohlášení. Používala se nejrůznější volební hesla a došlo i k několika ostrým politickým střetům. Propukly názorové rozpory, zejména mezi komunisty a národními socialisty. Funkcionáři ČSNS hojně kritizovali KSČ, i když také ostatní politické strany nezůstaly pozadu, používaly kritiku, aby poškodily své protivníky, a prováděly své předvolební kampaně takovými způsoby, aby zaujaly co největší množství voličů. Všechny politické strany totiž přikládaly parlamentním volbám velký význam, některé, zejména ČSL a ČSNS, pak doufaly, že volby změní dosavadní poměr politických sil. Národní socialisté proto těsně před volbami finišovali svoji předvolební kampaň a svolávali své členy na různé sjezdy a konference, čímž projevovali svoji aktivitu. Ostatní politické strany se chovaly obdobným způsobem jako ČSNS.³⁷

Předvolební kampaň pro výše popsané důvody nepříjemně rozrušila vztahy mezi některými politickými stranami. Samotné konání voleb však nebylo nijak narušeno a proběhlo v poklidném, demokratickém duchu. Výsledky hlasování nebyly žádným způsobem ovlivněny, ani zmanipulovány, a proto se tyto parlamentní volby považují za poslední relativně demokratické a svobodné volby před nástupem KSČ k moci v únoru 1948. Píši relativně, poněvadž, jak je již napsáno výše, tak se voleb nemohly zúčastnit zakázané politické strany, zejména agráři a národní demokraté, a také v nich nemohli hlasovat někteří českoslovenští občané, a to ti, kteří byli neslovanského původu, a ti, kterým to nebylo umožněno kvůli retribučním dekretům. Předvolební kampaň definitivně skončila a volby se uskutečnily 26. května 1946. Jejich výsledky v českých zemích byly takové, že zvítězila KSČ s 40,17% voličů (2 205 658 hlasů), na druhém místě skončila ČSNS s 23,66% (1 298 917 hlasů), na třetím místě se umístila ČSL s 20,23% (1 110 920 hlasů) a poslední byla ČSSD s 15,59% (855 771 hlasů). Voliči odevzdali v českých zemích celkem 19 430 bílých lístků, což znamenalo 0,35%. Nevolilo zde 339 926 oprávněných voličů.³⁸

---

³⁷ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. Strana 101-102.

³⁸ Volby 1946 – vítězství KSČ a odsun Němců. Ze dne 5.4.2010.

<<http://www.fronta.cz/dotaz/volby-1946-vitezstvi-ksc-a-odsun-nemcu>>.

Výsledky voleb ověřeny v knize:

Klátil, František. Republika nad stranami: o vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897-1948). Strana 304-305.

Odevzdané počty hlasovacích lístků stačily v celorepublikovém měřítku jednotlivým politickým stranám na rozdílné počty obsazených křesel v třistačlenném Ústavodárném Národním shromáždění. Nejvíce jich získali komunisté, a to 93, národní socialisté obsadili 55 míst v ÚNS, lidovci 46 a sociální demokraté pak pouze 37 křesel. Zbylá místa v ÚNS připadla slovenským stranám, když DS obsadila 43, KSS 21, SS 3 a SP 2 křesla. Komunisté dosáhli takto vysokého volebního výsledku především proto, že dokázali uspět u rolníků na venkově. Množství hlasů dostala KSČ i od dělnictva. Národní socialisté naopak poměrně uspěli ve městech, kde je volili zejména živnostníci a obchodníci, avšak propadli na venkově, kde sami očekávali mnohem lepší výsledky. Parlamentní volby přinesly jednoznačný úspěch komunistů a zklamání ostatních politických stran v českých zemích. Sociální demokraté byli zklamáni ze svého nízkého volebního výsledku, kvůli němuž se stali nejslabší českou stranou, a národní socialisté pak z toho, že zaostali za komunisty tak výrazným rozdílem, neboť mnozí z nich pomýšleli i na celkové volební vítězství.³⁹

Očekávání národních socialistů byla před volbami hodně vysoká, dalo by se říci, že byla v určitých aspektech ztateně nadnesená. Vrcholní funkcionáři ČSNS, včetně jejich předsedy Petra Zenkla, očekávali, že spolu s ČSL, DS a SS dosáhnou v NF po volbách naprosté většiny, tedy, že KSČ, KSS, ČSSD a SP nedosáhnou poloviny z křesel v ÚNS. Opak byl však pravdou, a proto byli národní socialisté nemile překvapeni a museli ihned po květnových volbách přehodnotit své cíle, zejména museli připustit, že je nutné zachovat vládu NF a nadále pokračovat ve spolupráci s komunisty. Svůj nejhorší možný volební výsledek odhadovalo vedení ČSNS na 1 500 000 hlasů, přičemž ve skutečnosti obdrželo ještě o 200 000 méně.⁴⁰ Sociální demokraté neměli před parlamentními volbami tak velká očekávání jako národní socialisté, avšak rozhodně neočekávali až takto špatný výsledek své strany. Převážná většina členů ho považovalo za velký neúspěch, a proto zesílila kritika vůči vedení ČSSD, které bylo za špatný volební výsledek odpovědno. Vše vyvrcholilo v listopadu 1947, kdy se konal sjezd ČSSD v Brně, na kterém bylo zvoleno nové vedení strany.⁴¹

---

³⁹ Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Strana 145-146.

⁴⁰ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. Strana 103-104.

⁴¹ Holub, Václav. Za války a po válce. In: Hrubý, Karel. Léta mimo domov. Strana 24-25.

5. DEBATY O ZNÁRODNĚNÍ A POZEMKOVÉ REFORMĚ

Po druhé světové válce se objevilo hned několik důležitých témat, o nichž se vedly živé debaty. Mezi nejdiskutovanější a nejpodstatnější vnitropolitická témata jistě patřily znárodnění, pozemková reforma i milionářská dávka. Jak pozemková reforma, tak znárodnění představovaly velké změny vlastnických vztahů, a tak se nelze divit, že o nich probíhaly hojné diskuze již od počátku roku 1945, kdy se uskutečnily jejich první vlny na základě dekretů prezidenta republiky Edvarda Beneše. Rozsahy jejich plánovaného uskutečnění se proto staly předmětem vášnivých debat. Naopak o milionářské dávce se začalo poprvé hovořit až v roce 1947, takže se nestala ani záležitostí předvolebního boje v květnových volbách 1946.

Myšlenky provést znárodnění se objevovaly již v programu odboje během okupace i v programu některých politických stran. V Košickém vládním programu znárodnění výslovně uvedeno nebylo, avšak obecně se s ním počítalo. Otázkou bylo, kdy přesně a v jak velké šíři znárodnění provést. Komunisté zvolili určitou vyčkávací taktiku a ještě v polovině roku 1945 odmítali myšlenku okamžitého a všeobecného znárodnění. Sociální demokraté byli v tomto ohledu razantnější a rozhodli se radikálně prosazovat své socialistické myšlenky. Jejich ministr průmyslu Bohumil Laušman dokonce z vlastní iniciativy začal v této době s přípravou znárodnovacích dekretů.⁴² Laušman ve svých pamětech uvádí, že se KSČ rozsáhlého znárodnění obávala a její předseda Klement Gottwald to ještě tehdy považoval za šílenství. Laušman však v duchu radikálních socialistických myšlenek prosazoval okamžité a rozsáhlé znárodnění provedené v zákonem stanovených rozměrech. Dále plánoval znárodnit majetek Němců, kolaborantů a zrádců bez náhrady, zbytek za náhradu.⁴³ Právě ČSSD se v poválečné době nejvíce zasazovala o rozsáhlé znárodnění. Značná řada jejích členů ho veřejně propagovala. Nebyli však jediní, také národní socialisté byli zastánci znárodnění, i když ne až tak velcí jako sociální demokraté.⁴⁴

Prezident Beneš taktéž doporučil Klementu Gottwaldovi, aby se s přípravou neotálelo, poněvadž se obával případných politických sporů. KSČ se chopila nabízené příležitosti a ve spolupráci s ČSSD připravila velice rozsáhlé znárodnění,

---

⁴² Pernes, Jiří. Společenské a politické předpoklady znárodnění v Československu v roce 1945. In: Fajmon, Hynek; Balík, Stanislav; Hloušková, Kateřina. Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. Strana 79-81.

⁴³ Laušman, Bohumil. Kdo byl vinen? 1. vydání. Vídeň: vlastním nákladem, 1953. Strana 79-81.

⁴⁴ Kocian, Jiří. Znárodnění v programu československých politických stran. In: Fajmon, Hynek; Balík, Stanislav; Hloušková, Kateřina. Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. Strana 87-92.

což ani prezident, ani ostatní koaliční partneři neočekávali, a proto začali mnozí protestovat proti plánovanému rozsahu znárodnění. ČSNS souhlasila s přípravou znárodnovacích dekretů, i když by vše radši nechala na nově zvolený zákonodárny sbor. Po vypracování dekretů však nesouhlasila s jejich značným rozsahem a s označením některých odvětví za klíčová.⁴⁵

Uvnitř NF tak vypukl spor mezi komunisty a sociálními demokraty na jedné straně a národními socialisty na straně druhé o třech problematických bodech, které se týkaly rozsahu, tempa a formy znárodnění. Ministerstva průmyslu, výživy a financí totiž ve svých vypracovaných návrzích znárodnění rozšířila původní plány znárodnit jen některá průmyslová odvětví na všechna průmyslová odvětví a na bankovníctví i pojišťovnictví, což se ČSNS nelíbilo, a proto chtěla udělat v návrzích změny.⁴⁶

KSČ i ČSSD prosazovaly rozsáhlé znárodnění, díky čemuž by byl vytvořen silný a ucelený ekonomický sektor, který by táhl celé národní hospodářství. ČSNS zastávala zpočátku, spolu s ČSL a DS, názor, že by znárodnění nemělo překročit národní hranici, tedy že by se měly znárodnit pouze podniky Němců, kolaborantů a zrádců, avšak později se s určitými výhradami přiklonila na stranu zbylých socialistických stran k požadavku velkého znárodnění. Jisté spory probíhaly též ohledně tempa znárodnění. Všechny strany původně počítaly s tím, že bude znárodnění provedeno v několika etapách, avšak posléze změnili komunisté se sociálními demokraty svůj postoj a požadovali, aby bylo znárodnění jednorázovým aktem. Národní socialisté po určité době také v tomto sporném bodě ustoupili a souhlasili s tím, aby bylo znárodnění uskutečněno pouze v jedné etapě. Zdůvodňovali to potřebou znárodnění a zamezením další nejistoty.⁴⁷

Dalším sporným bodem byla forma znárodnění. Zde se nakonec prosadila myšlenka zestátnění jako jediné formy, kterou prosazovali komunisté a většina sociálních demokratů, i když ostatní, včetně národních socialistů a některých sociálních demokratů, byli proti. V tomto případě se ukázala vnitřní nejednotnost ČSSD, když levicový a středový proud ve straně byly pro jedinou formu znárodnění, zatímco pravicové křídlo, včetně ministra výživy Václava Majera, bylo proti. Komunisté tak neuspěli pouze v požadavku, a to v tom, aby bylo znárodnění provedeno bez náhrady. Všechny ostatní strany, včetně ČSSD i ČSNS, nakonec

---

⁴⁵ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. Strana 80-81.

⁴⁶ Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. Strana 20-21.

⁴⁷ Ibidem. Strana 21-22.

prosadily, že znárodnění bude provedeno za náhradu a že akorát konfiskace majetku Němců, kolaborantů a zrádců bude provedena bez náhrady. Znárodnovací dekrety byly sice provázeny řadou rozporů, avšak žádný z nich nepřerostl v otevřený politický konflikt. Vše se podařilo vyřešit pomocí kompromisů a ústupků jednotlivých stran.⁴⁸

Nakonec byly čtyři znárodnovací dekrety prezidenta republiky číslo 100 až 103 ve vládě NF přes různé výhrady odsouhlaseny, prezidentem podepsány a PNS dodatečně schváleny v říjnu 1945. Dne 28. října pak bylo znárodnění slavnostně vyhlášeno na velké manifestaci na Václavském náměstí. Právě tento den byl později komunisty slaven jako den znárodnění, nikoliv jako den vzniku ČSR. Znárodněn byl klíčový a velký průmysl, veškerý potravinářský průmysl, banky a pojišťovny, již dříve byl znárodněn filmařský průmysl. Do vlastnictví státu přešly veškeré klíčové podniky s více než 150-500 zaměstnanci. Znárodněný průmysl tvořil 75% průmyslové výroby a pracovalo v něm 61% všech zaměstnanců v průmyslu, čímž se znárodněný průmyslový sektor stal nejsilnější součástí hospodářství a začal tak určovat hospodářský vývoj Československa. Logicky tedy vyvstala otázka, jak budou obsazeny závodní rady, které budou znárodněné podniky spravovat. Každá ze stran měla, logicky, vybrána určitá prioritní odvětví, na které se primárně zaměřovala, a tak nebyly výjimkami ani politické střety ohledně řízení znárodněného průmyslu.⁴⁹

Pozemková reforma byla podstatným politickým krokem, který se dotkl občanů ČSR neméně významným způsobem než znárodnění. V rámci první etapy měla být nejprve zkonfiskována půda Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců, která pak měla být konkrétními postupy přerozdělena československým občanům. K vyvlastnění půdy výše zmíněných skupin obyvatelstva došlo na základě dekretu prezidenta republiky Edvarda Beneše. Takto bylo získáno celkem 2 946 000 hektarů půdy, ze kterých bylo posléze 1 220 000 hektarů předáno více než tři sta tisíc rolníkům do soukromého vlastnictví, zbytek získané půdy si ponechal stát. Převážná většina zkonfiskované půdy se nacházela v pohraničních oblastech, kde zůstala po odsunutém německém obyvatelstvu.⁵⁰

---

⁴⁸ Kocian, Jiří. Znárodnování v programu československých politických stran. In: Fajmon, Hynek; Balík, Stanislav; Hloušková, Kateřina. Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. Strana 86-87.

⁴⁹ Veber, Václav. Osudové únorové dny: 1948. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Strana 121-122.

⁵⁰ Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Strana 140.

První etapa pozemkové reformy probíhala v českých zemích od května 1945 do jara 1946. Zabrané pozemky byly přidělovány jednotlivým československým občanům, kteří o ně zažádali a kteří byli považováni za bezzemky, a to ve výměře od deseti do třinácti hektarů půdy. Většina přidělované půdy se nacházela v českém pohraničí, i když zabrány byly také pozemky ve vnitrozemí. První etapa pozemkové reformy v podstatě odstranila soukromé velkostatky, změnila sociální strukturu vesnice, zmírnila sociální napětí ve společnosti, osídlila pohraničí Čechy a Slováky, ale také zvýšila nedostatek pracovních sil v zemědělství, což přispělo k celkovému poklesu zemědělské výroby. Závažnější politické problémy první etapa pozemkové reformy nepřinesla, poněvadž s ní v zásadě souhlasily všechny politické strany, avšak určitou kritiku přece jen způsobila. Nekomunistickým stranám, tedy i ČSNS a ČSSD, se totiž nelíbilo, jakým způsobem ovlivňovali komunisté pomocí svého ministra zemědělství její průběh, čímž ji využívali ke své stranické politice.⁵¹

ČSNS také zcela nesouhlasila s velikostí přidělovaných pozemků, když jako ekonomicky více efektivní považovala výměry o velikosti dvaceti hektarů. Národní socialisté taktéž nesouhlasili s tím, že mají být přiděly půdy poskytovány bezplatně, ale požadovali splácení ve formě odvodů výnosů do státní pokladny. Jejich návrhy nebyly vyslyšeny, razantně je odmítali především komunisté. KSČ se tak díky důraznému prosazování své zemědělské politiky ocitla v roli dárce půdy, což jí přineslo mnoho příznivců a budoucích voličů.⁵²

S postupujícím vývojem událostí se začal vztah ostatních stran ke komunisty prováděné zemědělské politice měnit, a to poměrně významným způsobem. Další průběh pozemkové reformy začal být odmítán. Komunisté, kteří dosadili mnoho svých lidí do důležitých státních institucí, které měli určitý vliv na pozemkovou reformu, se však již zastavit nenechali a odmítali veškeré návrhy, které by jejich kroky korigovaly. KSČ prostřednictvím svého ministra zemědělství Júlia Ďuriše plánovali uskutečnit v příštích letech ještě další rozsáhlé zábory půdy, a pak následně přidělit tuto zabranou půdu dalším zájemcům z řad bezzemků, deputátníků a zemědělských dělníků. Tato skutečnost vnášela do vesnické společnosti neklid a jisté napětí, čehož KSČ využívala ve svůj prospěch v politickém boji.⁵³

---

⁵¹ Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. Strana 23-24.

⁵² Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. Strana 83.

⁵³ Ibidem. Strana 83-85.

Zemědělská politika se tak stala během poválečných let 1945 až 1948 neustálým zdrojem konfliktů a nepřetržitých střetů, především mezi KSČ a ČSNS. Obě dvě tyto strany se snažily získat pro sebe co nejvíce příznivců na venkově, a tak ho ovládnout ve svůj prospěch. Národní socialisté se k tomu snažili využít bývalých funkcionářů agrární strany, komunisté pak sázeli na přerozdělení půdy. Jak jsme se již dozvěděli z volebních výsledků, tak v tomto utkání o ovládnutí vesnice byli úspěšnější komunisté a národní socialisté v něm neuspěli. Spory o pozemkové reformě však probíhaly i po parlamentních volbách, neboť komunistický ministr zemědělství Ďuriš předložil v září 1946 požadavek revize první, předválečné, pozemkové reformy, jejíž provedení mělo být druhou etapou pozemkové reformy. O její podobě se rozhořely živé debaty nejen uvnitř ÚNS, ale také bouřlivé veřejné diskuze v mnoha obcích ČSR, kde proti sobě vystupovali příznivci a odpůrci revize. Funkcionáři nekomunistických stran podobu této revize v převážné míře odmítali, avšak našlo se nemalé množství členů jak ČSSD, tak ČSNS, kteří vyjádřili svůj souhlas s předkládaným návrhem revize. Propuklo mnoho ostrých sporů, jednání nebyla lehká a protáhla se tak až do července 1947. Nekomunističtí ministři a poslanci, včetně národních socialistů a sociálních demokratů, postupovali jednotně proti návrhu revize, který se jim nezamlouval. Po mnoha dalších diskuzích a po ústupcích ze strany komunistů se konečně dospělo ke kompromisu, který spočíval v tom, že revizi první pozemkové reformy nebude provádět ministerstvo zemědělství, ale pro tento účel zvlášť vytvořená revizní komise, a že se revize bude vztahovat pouze na zbytkové velké statky.⁵⁴

Druhá etapa byla taktéž velice rozsáhlá, mnoho půdy bylo přerozděleno a dost pozemků tedy změnilo vlastníka. Církev během této etapy přišla takřka o všechny své pozemky. Komunistům však ani toto nestačilo, a proto jejich ministr zemědělství Ďuriš přišel již v dubnu 1947 s tak zvaným Hradeckým programem, který plánoval vyvlastnění veškeré držby soukromé půdy, jež by přesahovala 50 hektarů. U církevní půdy se pak mělo jednat o 30 hektarů. Hradecký program měl být třetí etapou pozemkové reformy. Jelikož však s tímto návrhem všechny ostatní politické strany nesouhlasily a poměrně ostře program kritizovaly, tak musely komunisté ustoupit. Nakonec ho realizovali až po chopení se moci, tedy až po únoru 1948.⁵⁵

---

⁵⁴ Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. Strana 61-63.

⁵⁵ Veber, Václav. Osudové únorové dny: 1948. Strana 125 a 172-173.

6. STŘET OHLEDNĚ MILIONÁŘSKÉ DÁVKY A BRNĚNSKÝ SJEZD

Nedlouho po sporech ohledně pozemkové reformy propukl politický střet, který se týkal milionářské dávky. Tento střet se postupně rozvinul v dosud největší konflikt uvnitř NF od jejího utvoření. Vše začalo v srpnu 1947, kdy přišel komunistický ministr financí Jaromír Dolanský s návrhem na zdanění milionářů. Ministři nekomunistických stran tento návrh odmítli a přišli se svými řešeními, ovšem komunisté se tak snadno odbýt nenechali a začali mobilizovat veřejnost, aby jejich návrh podpořila. Pozitivní odezvy se jim dostalo zejména od odborářů a sociálně slabších skupin obyvatelstva. Komunisté tímto způsobem chtěli zaprvé dosáhnout prosazení svého stanoviska, zadruhé tím hodlali řešit izolaci, ve které se uvnitř NF ocitli. Všechny nekomunistické strany se však sjednotily a společně komunisty přehlasovaly. Docházelo k velkému sblížení nekomunistických stran, zejména na místní a okresní úrovni. Krize tedy nadále eskalovala, a proto se jí rozhodlo řešit vedení ČSSD, které se obávalo, že by situace mohla přerůst v závažnou krizi s nedozírnými následky. Vedení sociální demokracie schválilo, aby se předseda strany Zdeněk Fierlinger, který také hlasoval proti milionářské dávce, pokusil sjednat s komunisty kompromis.⁵⁶

Fierlinger po zjištění stanoviska komunistů sděloval, že jsou ochotni účastnit se společných rozhovorů a dospět k dohodě. Vedení ČSSD souhlasilo se zahájením jednání, přičemž se usneslo na tom, že výsledkem může být pouze dohoda týkající se konkrétních záležitostí, nikoliv obecná shoda na společné spolupráci. Zároveň přijalo i návrh Václava Majera, aby byla současně zahájena jednání s národními socialisty. Při debatách o těchto tématech se naplno projevovaly rozepře uvnitř strany, když každá skupina hájila své pozice. Dne 12. září 1947 byla zveřejněna dohoda mezi ČSSD a KSČ o společném postupu ve věci milionářské daně a úpravy platů státních zaměstnanců. Obě strany též ujišťovaly, že budou pokračovat v politice NF, že budou zachovávat demokratickou cestu, což požadovali sociální demokraté, a že se pokusí obnovit Socialistický blok, o což usilovali hlavně komunisté. Dohoda způsobila velký rozruch, zejména uvnitř sociální demokracie, kde měla závažnější dopady než neúspěch v parlamentních volbách.⁵⁷

Většina širšího vedení, včetně Václava Majera, nižších funkcionářů i členů sociální demokracie totiž doposud odmítala milionářskou daň, a proto si neuměla postoj nejužšího vedení moc dobře vysvětlit. Byla to pro ně náhlá změna, kterou

⁵⁶ Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. Strana 175.

⁵⁷ Ibidem. Strana 175-177.

nečekali a oprávněně se obávali, že je to přiblížení ČSSD do lůna KSČ. Rozhořela se proto velká kritika předsedy Fierlingera a jeho stoupenců. Zdeněk Fierlinger, který byl pod dohodou s komunisty podepsán spolu s generálním tajemníkem ČSSD Blažejem Vilímem a sociálnědemokratickým poslancem Františkem Tymešem, totiž postavil většinu sociálních demokratů před hotovou věc, neboť dohodu s KSČ podepsal, aniž by si předem zjistil názory a stanoviska širšího vedení strany. Celá situace tak způsobila krizi ve straně a prohloubila rozpor mezi levicovým křídlem a zbytkem strany. Stále častěji a silněji se ozývalo volání po Fierlingerově odchodu. Václav Majer patřil k největším kritikům předsedy strany a požadoval jeho odchod. Dokonce podal demisi na svoji funkci ministra výživy ve vládě. Představenstvu strany se nakonec i přes vyhocenost celé situace podařilo tuto hlubokou vnitrostranickou krizi překonat. Uznalo správnost dohody z 12. září s KSČ, zkritizovalo však způsob jejího schválení i zveřejnění. Doporučilo též Majerovi, aby stáhl svoji demisi zpět, což ministr výživy později skutečně učinil. Dále zahájilo vedení ČSSD rozhovory s ČSNS i ČSL a dalo pokyny krajským i okresním organizacím, aby s organizacemi KSČ neuzavíraly jakékoliv dohody, které jim byly v hojném počtu nabízeny.⁵⁸

Fierlingerovým odpůrcům se nakonec nepodařilo prosadit jeho odchod z pozice předsedy strany. Museli si tak počkat na řádný stranický sjezd, který se konal v listopadu 1947 v Brně. Během zářijové krize v ČSSD se vyznamenal především Bohumil Laušman, který svým úsilím a svou angažovaností přispěl k vyřešení celé složité situace. Mnozí sociální demokraté v něm právě během této krize spatřili osobu, která je schopna sjednotit a posílit stranu, což se projevilo na brněnském sjezdu strany, kde byl právě Laušman zvolen do čela sociální demokracie. Pravicové křídlo ČSSD, seskupené okolo Václava Majera a podporované respektovanými předválečnými sociálnědemokratickými funkcionáři jakými byli Alfred Meissner či Vojta Beneš, bratr prezidenta republiky Edvarda Beneše, si uvědomilo, že nemá mnoho šancí prosadit za předsedu strany svého člověka, a tak se domluvilo se středovou skupinou na podpoře Laušmana, který v zásadě vyhovoval též národním socialistům i prezidentu Benešovi. Touto dohodou středových a pravicových složek ČSSD byly znemožněny snahy levicové části sociálních demokratů o to, aby v čele strany setrval Zdeněk Fierlinger.⁵⁹

---

⁵⁸ Veber, Václav. Osudové únorové dny: 1948. Strana 135-136 a 183.

⁵⁹ Vošahlíková, Pavla. Československá sociální demokracie a Národní fronta. 1. vydání. Praha: Academia, 1985. Strana 79-81.

Brněnský sjezd však nelze interpretovat jako úplné vítězství pravicové frakce uvnitř sociální demokracie, i když se Fierlinger nestal předsedou a jeho nejbližší spolupracovník Evžen Erban nebyl zvolen do vedení strany. Skutečností totiž je, že se ČSSD nerozhodla zcela rozhodně distancovat od KSČ, naopak s komunisty chtěla i nadále spolupracovat. Dohoda z 12. září na sjezdu nebyla odsouzena. Sociální demokraté sice zdůraznili nezávislost svojí strany, její odchylnost a různost od KSČ, avšak současně s tím potvrdili jasnou socialistickou orientaci ČSSD. Pravicové křídlo tedy nemělo jednoznačnou podporu sociálních demokratů. Levé křídlo sice ve vedení oslabilo, ale stále mělo poměrně silnou pozici. Zvláště potom, co byli zvoleni noví sociálnědemokratičtí členové vlády za Laušmana a Fierlingera, kteří oba z vlády dobrovolně odešli. Ministrýní průmyslu se stala Ludmila Jankovcová, která se hlásila k levé frakci, a náměstkem předsedy vlády byl jmenován František Tymeš, který byl sice považován za příslušníka skupiny středu uvnitř strany, avšak vzhledem k tomu, že měl velmi blízko k Fierlingerovi a že podepsal dohodu z 12. září o spolupráci s KSČ, tak se o něm dá uvažovat spíše jako o levicovém sociálním demokratovi. Brněnský sjezd ČSSD tak lze vykládat vlastně jako úspěch středového proudu v sociální demokracii, neboť jeho nejvýznamnější představitel Bohumil Laušman se stal předsedou strany. Fakt, že se ve vedení prosadila právě středová skupina, která chtěla stmelit stranu a sjednotit její členy, ale neodmítala spolupráci s komunisty, tak měl velký význam vzhledem k budoucímu směřování sociální demokracie. Strana se však prozatím zachovala a pokračovala dále ve své činnosti.⁶⁰

Nekomunistické strany, zejména pak ČSNS a ČSL, dohodu ČSSD s KSČ hodně kritizovaly. Nakonec se vše vyřešilo podepsáním vzájemných dohod mezi nekomunistickými stranami, které mimo jiné zahrnovaly ustanovení o neúčasti stran v žádném politickém bloku. Vedení ČSNS muselo rozhodně reagovat na vývoj uvnitř NF i uvnitř sociální demokracie. Rozhodlo se setrvat ve vládě, neodejít do opozice a pokusit se o další spolupráci s KSČ, přestože se vzájemné vztahy těchto dvou stran neustále zhoršovaly, na čemž měla svůj podíl i krčmaňská aféra, která vypukla v září 1947 neúspěšným pokusem o atentát na národně socialistické členy vlády Petra Zenkla a Prokopa Drtinu a na nezávislého ministra zahraničních věcí Jana Masaryka, z něhož mnozí podezřívali komunisty. Vedení národních socialistů se tehdy muselo také rázně vypořádat s kritikou z vlastních řad, která přicházela

---

⁶⁰ Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. Strana 178-180.

od některých stoupenců levicového proudu ve straně, přesněji od radikálních národně socialistických odborářů, které podporovali komunisté. Se všemi vnitrostranickými i vnitropolitickými problémy se nakonec ČSNS vyrovnala, i když je velmi intenzivně vnímala. Národní socialisté se také nadále snažili spolupracovat s ostatními nekomunistickými stranami, což se jim poměrně dařilo.⁶¹

Komunisté pořád stupňovali politický tlak, kterému bylo obtížné účinně čelit, což dokazuje i výše zmíněná krčmaňská aféra. ČSNS se však tohoto tlaku neobávala a čelila mu. Ve straně převládala optimistická nálada vyhlížející příští parlamentní volby, které se měly konat v roce 1948. Národní socialisté doufali, že v nich dosáhnou rozhodného vítězství a že porazí KSČ. Národní socialisté byli tehdy relativně jednotní, až na několik jedinců, kteří kritizovali vedení strany. Přesto funkcionáři ostatních nekomunistických stran mluvili o názorových rozdílech v ČSNS a komunističtí kádři dokonce o různých frakcích. Všichni přitom význam těchto názorových rozdílů přeceňovali. Národní socialisté sice nebyli názorově jednotní, avšak to tehdy nebyla takřka žádná strana, zvláště když si uvědomíme, že ČSNS měla přes 550 000 členů, kteří byli příslušníky různých společenských vrstev. Názorová diference uvnitř strany tedy existovala a projevovala se třeba v některých programových neshodách, ve vizích o směřování strany nebo v postoji vůči komunistům. Někteří národní socialisté, včetně předsedy Petra Zenkla, nechtěli komunistům ustupovat a hodlali prosazovat svá vlastní stanoviska, a to i za cenu politických střetů. Jiná část národních socialistů, k níž patřil třeba ministr Jaroslav Stránský, pak nevyučovala kompromisy a možnost dílčích dohod s komunisty. ČSNS se samozřejmě nevyhnuly ani osobní spory mezi různými funkcionáři, zejména mezi předválečnými členy ČSNS a novými, příchozími členy po válce. Tito noví členové přicházeli často ze zakázaných stran, především pak od agrárníků. Komunisté se veškerých rozporů v ČSNS snažili využít, seskupovali své příznivce a počítali s vytvořením frakce uvnitř ČSNS, avšak požadovaného výsledku nikdy nedosáhli.⁶² Přes všechny neshody totiž národní socialisté spolupracovali na společné věci, kterou mělo být vítězství v příštích volbách, což se třeba o sociálních demokratech v této době nemohlo vůbec tvrdit. ČSNS byla oproti ČSSD stranou v zásadě pospolitou a její vrcholní představitelé se navzájem příliš nekritizovali.

---

⁶¹ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. Strana 151-152 a 154-156.

⁶² Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. Strana 185-187.

7. UDÁLOSTI V ÚNORU 1948

V NF, která reprezentovala v poválečném Československu nové politické uspořádání, vznikaly od voleb v květnu 1946 a především od léta 1947 stále častěji hluboké rozpory, z nichž některé nejvýznamnější jsou popsány v předchozí kapitole. Národní fronta se ocitla ve vážné krizi. Komunisté a národní socialisté mnohdy těžce nacházeli společnou řeč, aby překonali vzniklé problémy. Opětovaně mezi nimi vyvstávaly politické přestřelky, které měly svůj odraz především v článcích vydávaných stranickými novinami, ať již Rudým právem či Svobodným slovem. Také sociální demokraté v době po parlamentních volbách neprožívali zrovna nejlehčí období. Ve vedení jejich strany totiž stále probíhal politický souboj o obsazení důležitých funkcí a o další směřování strany. Tento politický boj navazoval na předchozí vývoj ČSSD a úzce souvisel taktéž se situací uvnitř NF. Sociální demokracie byla vnitřně rozdělena, což nedokázal vyřešit ani stranický sjezd v Brně v listopadu 1947, kdy se stal předsedou strany Bohumil Laušman. Názoroví odpůrci v ČSSD, tedy zástupci levicové a pravicové frakce strany, však zůstávali pevně na svých stanoviscích, která byla hodně rozdílná.⁶³

Snaha o upevnění jednoty strany, o kterou se snažil jak Laušman tak další stoupenci středového proudu, vyšla naprázdno. Levé křídlo strany se stále více sjednocovalo, organizovalo a veřejně vystupovalo. Někteří radikální levicoví sociální demokraté uvažovali na počátku roku 1948 o ideovém i politickém oddělení od nového vedení ČSSD. Rozkol ve straně byl tedy velmi velký, avšak k rozštěpení sociální demokracie nakonec nedošlo, protože se to v danou chvíli nezamlouvalo vedení KSČ, se kterou představitelé levicové frakce v ČSSD své kroky předem konzultovali. Komunisté se obávali vytvoření předčasné vnitropolitické krize, na kterou tehdy ještě nebyli připraveni.⁶⁴ Levicové křídlo se tedy řídilo pokyny komunistů a setrvalo v sociální demokracii, avšak nadále prosazovalo své názory a podporovalo Zdeňka Fierlingera zpět do čela strany. Jejich snahy však neměly ve vedení odezvu, a tak se levicoví sociální demokraté rozhodli vytvořit svoji organizační strukturu uvnitř strany. Vytvořili proto Klub demokratického socialismu, v jehož čele stanul Julius Dolanský, a vydávali také svůj časopis s názvem Směr. Jeho první číslo vyšlo 26. ledna 1948.⁶⁵

---

⁶³ Vošahlíková, Pavla. Československá sociální demokracie a Národní fronta. Strana 92 a 99-100.

⁶⁴ Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. Strana 180.

⁶⁵ Vošahlíková, Pavla. Československá sociální demokracie a Národní fronta. Strana 113-114.

Nejen uvnitř ČSSD, ale také v NF se objevily na přelomu let 1947 a 1948 velké spory, které hrozily jejím rozpadem. Ochota k dohodě byla stále menší a menší, a tak se napětí mezi koaličními partnery nadále stupňovalo. Komunističtí ministři zahájili svoji ofenzivu, na jejímž konci mělo být dosažení mocenského monopolu v zemi. Snažili se prosadit důležité změny a rozhodnutí, aniž by se dospělo ve vládě k nějaké shodě. Nekomunističtí členové vlády pak oprávněně hájili demokratické postupy, a proto se často neubránili kritice komunistických činů. Komunisté však ve své aktivitě pokračovali i nadále, takže se jednání vlády v této době mnohdy měnila ve slovní potyčky a v podstatě nic se zde nedohodlo. Vše začalo v prosinci 1947 zuřivou kritikou sociálnědemokratického ministra výživy Václava Majera namířenou na něj od komunistů za to, že je odpovědný za nízký výkup zemědělských výrobků. Vše pak pokračovalo řadou ostrých politických střetů, zejména mezi národními socialisty a komunisty. Na počátku roku 1948 neustálé spory v NF nepřestávaly, ale naopak gradovaly. Každé jednání vlády bylo útočné a přinášelo konflikty. Sociální demokraté byli během těchto sporů nestálí, poněvadž se někdy přiklonili na stranu komunistických návrhů jako při sporu o distribuci textilu, jindy přišli se svými koncepty, anebo souhlasili s podněty ostatních nekomunistických stran.⁶⁶

V případě projednávání úprav platů státních a veřejných zaměstnanců, jejichž zvýšení komunisté odmítali, a proto jednání bojkotovali, se ČSNS a ČSSD shodla na konkrétním návrhu. Původně tedy obě strany měly své koncepty, avšak během jednání se národní socialisté přiklonili na stranu sociálních demokratů. Obávali se totiž, že by se ČSSD mohla také v této otázce rozdělit. Nakonec tedy v lednu 1948 prošel návrh z dílny sociálnědemokratického ministra Václava Majera, z čehož nebyli komunisté zrovna nadšeni. Předseda ÚRO Antonín Zápotocký, který byl členem KSČ, prohlásil, že odbory odpoví prostřednictvím sjezdu závodních rad, který byl svolán na neděli 22. února 1948. Komunisté tedy celou situaci vygradovali tak, aby mohli využít svého silného postavení v odborech a mezi dělníky. Proto mezi svými členy vyhlásili v únoru 1948 pohotovost. Vše nasvědčovalo tomu, že se chystají udělat rozhodující politický úder a chopit se moci.⁶⁷

Vedení nekomunistických stran si jistě nebezpečí uvědomovalo. Věděli, že nastávající situace je vážná, neboť komunisté začali využívat sílu lidu pro prosazení svých požadavků, což nebyla příliš demokratická cesta. Členové vlády se taktéž

---

⁶⁶ Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. Strana 269-279.

⁶⁷ Veber, Václav. Osudové únorové dny: 1948. Strana 204-206.

v polovině února 1948 dozvěděli o činnosti agentů-provokátérů z řad Státní bezpečnosti (StB), kteří nabádali funkcionáře strany k ozbrojené činnosti. Nekomunističtí ministři si tedy většinou uvědomovali závažnost situace, avšak asi žádný z nich nevěděl, jak se nakonec situace vyvine. Nemohli mít o všem informace, zejména nemohli předpokládat takovou propracovanou komunistickou organizaci rozhodujícího střetnutí, pomocí něhož se měli komunisté chopit moci. Jedním z mála nekomunistických politiků, který tušil, že hrozí velice vážné nebezpečí, byl Vladimír Krajina, generální tajemník ČSNS. Komunisté se ho pokusili zdiskreditovat během roku 1946, takže jim vůbec nevěřil. Začal proto během roku 1947 s pomocí některých národně socialistům věrných pracovníků Sboru národní bezpečnosti (SNB) shromažďovat informace o činnosti KSČ a StB. Výsledky však nebyly zrovna uspokojivé. Přesto díky činnosti Krajiny a jemu podobných získali národní socialisté určité obrysy rýsujícího se komunistického převzetí moci. Vedení ČSNS však odmítlo plány komunistů zveřejnit, poněvadž se obávalo vlny strachu, kterou by to přineslo. Chtěli dát komunistům šanci od jejich plánů upustit a vrátit se ke společné práci v mezích demokracie. Vládu bez komunistů si prostě nedovedli představit.⁶⁸

Národní socialisté se ve svém vedení rozhodli, že si budou stěžovat na to, jak komunisté zneužívají ministerstva vnitra a bezpečnostních orgánů pro své účely. Národní socialisté se oprávněně obávali toho, že by komunisté mohli bezpečnostní orgány zneužít k mocenskému převratu. Otázku bezpečnosti proto stanovili za rozhodující a hodlali na prošetření bezpečnostní politiky komunistů trvat, i kdyby měla padnout vláda. ČSNS veřejně kritizovala prošetřování krčmaňské aféry, a také komunisty uměle vyvolané špionážní mostecké aféry. Národní socialisté odsuzovali též personální výměny v bezpečnostních orgánech, kdy byli nekomunističtí příslušníci nahrazováni komunisty. Právě na nápravě těchto výměn hodlali trvat. Ke stejnému postoji pak vyzvali ostatní nekomunistické strany. Věděli, že buď mohou komunistickému tlaku podlehnout a vzdát se, anebo proti němu mohou otevřeně vystoupit. Neuvažovali však nikdy o jiném než demokratickém způsobu řešení vzniklé politické krize, a proto se sešli se zástupci ostatních nekomunistických stran.⁶⁹

Dne 13. února 1948 se pak konala schůze vlády, na níž národní socialisté představili svoje požadavky a otevřeně zkritizovali komunistického ministra vnitra

---

⁶⁸ Ibidem. Strana 206-210.

⁶⁹ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. Strana 156-157.

Václava Noska. Ostatní nekomunistické strany se k nim přidaly. Komunisté kritiku obrátili a nasměřovali ji na národně socialistického ministra spravedlnosti Prokopa Drtinu. Rozhořel se tedy velice ostrý střet. Nakonec se nekomunističtí ministři shodli a přijali usnesení, v němž bylo stanoveno, že ministr Nosek musí zjednat nápravu ve věci změn v bezpečnostních orgánech. Komunisté se však rozhodli tento požadavek zcela ignorovat, a tak jej nekomunistické strany o čtyři dny později ještě zopakovaly. Nebylo to ale nic platné. Nastala tu velká politická krize, jíž se chystali komunisté využít ve svůj prospěch.⁷⁰

Rozeběhla se horečná jednání mezi politickými stranami i mezi zástupci jednotlivých stran a prezidentem republiky Edvardem Benešem. Dne 19. února 1948 jednalo vedení národních socialistů s vrcholnými představiteli sociální demokracie, na kterém ale národní socialisté neinformovali sociální demokraty o svém rozhodnutí podat demisi, pokud komunisté neustoupí, poněvadž si nebyli jisti spolehlivostí některých sociálních demokratů.⁷¹ ČSNS se tak dopustila velké taktické chyby, neboť nekoordinovala svůj postup s ČSSD a později ji podáním demisí svých ministrů postavila před hotovou věc. Stejně tak národní socialisté nehovořili ani s Janem Masarykem, který byl jejich postupem taktéž zaskočen. Možná předpokládali, že se k nim později automaticky připojí. Bylo však velkou politickou chybou s podstatnými následky se na to spoléhat.⁷²

Všem bylo jasné, že je situace velmi vážná. Někteří tušili, že komunisté chystají převzetí moci, a tak se všichni snažili tomu nějak zabránit. Nekomunističtí ministři se rozhodli neúčastnit se jednání vlády, dokud nebude přijato usnesení z 13. února. Vážnost situace byla nepochybná a napětí se postupně stupňovalo. Sociální demokraté nejednali 19. února jenom s vedením ČSNS, ale také s představiteli komunistů, kteří je vyzvali k sestavení levicové vlády. Toto vedení ČSSD odmítlo, když zopakovalo, že se sociální demokracie nebude účastnit jakékoliv protikomunistické vlády, avšak ani vlády pouze s komunisty, která by šla proti všem ostatním politickým stranám. Komunisté toho dne jednali také s národními socialisty, kde trvali na svých nekompromisních požadavcích. Jednání tak k ničemu nevedla.⁷³

---

⁷⁰ Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Strana 155.

⁷¹ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. Strana 157.

⁷² Veber, Václav. Osudové únorové dny: 1948. Strana 224.

⁷³ Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. Strana 292-312.

Nekomunističtí ministři ČSNS, ČSL a DS proto podali dne 20. února 1948 demisi. Každá strana měla čtyři členy vlády, a tak demisi podalo celkem 12 lidí, což nebyla ani polovina vlády, poněvadž ta měla 26 míst. Tyto tři nekomunistické strany proto zřejmě spoléhali, že se k jejich aktivitě automaticky přidá nestranický ministr Jan Masaryk a někteří sociálnědemokratičtí ministři, spoléhali zejména na velkého kritika komunistů Václava Majera, avšak nestalo se tak. Masaryk i Majer byli zřejmě ovlivněni také náměstkem ministra zahraničí SSSR Valerianem Zorinem, který oba navštívil u nich doma právě v tyto osudné únorové dny. Masaryk byl prý Zorinovou návštěvou zastrašen, a tak souhlasil s jeho podmínkami a demisi nepodal. Majer se zastrašit nenechal, avšak Zorinovi slíbil, že se zachová stejně jako jeho straničtí kolegové. Vedení sociální demokracie se muselo během následujících dní rozhodnout, na jakou stranu se přikloní. Sociálnědemokratické funkcionáře neustále někdo navštěvoval a přemlouval je. Národní socialisté k tomu, aby demise podali, komunisté k opaku. Nakonec se vedení ČSSD rozhodlo k demisi nepřipojit. Jediný, kdo požadoval podání demise byl Majer. Laušman, Fierlinger i Tymeš byli proti. Majer pak dodržel slib daný Zorinovi a podřídil se stanovisku vedení strany.⁷⁴ Vydrželo mu to však pouze pár dní, protože již 25. února se rozhodl změnit svůj postoj, nedodržel daný slib a vzepřít se usnesení sociálnědemokratického vedení, a tak z vlastní iniciativy odstoupil ze své funkce ve vládě. Bylo to však učiněno příliš pozdě, poněvadž komunisté již přebrali vše do svých rukou.⁷⁵

Komunisté využili demise ve svůj prospěch a zahájili protiakci. Předseda vlády i KSČ Klement Gottwald začal naléhat na prezidenta republiky Edvarda Beneše, aby demisi přijal. Gottwald požadoval rekonstrukci vlády, nechtěl a obával se vypsání nových voleb, které by mohly dopadnout jakkoliv. Komunisté pro svoji podporu organizovali nátlakové akce, ať již stávky, demonstrace či akční výbory. Využili taktéž sjezd závodních rad, který se konal 22. února, a jednohodinovou generální stávkou, kterou vyhlásili na 25. února. V ulicích se objevili lidové milice, komunistické militantní skupiny. Situace byla značně napjatá. Prezident Beneš, který již byl v pokročilém věku a v ne zrovna dobré kondici, se proto rozhodl dne 25. února 1948 demisi přijmout pod podmínkou, že v nové vládě budou nadále zastoupeny všechny strany NF. Gottwald tento požadavek slíbil, avšak ve skutečnosti ho příliš nedodržel.

---

⁷⁴ Veber, Václav. Osudové únorové dny: 1948. Strana 233-236 a 246.

⁷⁵ Pernes, Jiří. Vztahy ČSSD a KSČ v době třetí republiky. In: Fajmon, Hynek; Balík, Stanislav; Hloušková, Kateřina. Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. Strana 32.

Rekonstruovaná vláda byla sice složena ze čtyř sociálních demokratů, dvou lidovců i národních socialistů, jednoho člena SS i DS a ze dvou nestranických ministrů Jana Masaryka a Ludvíka Svobody, avšak většina členů vlády byla přívrženci komunistů. Národní fronta tak byla obrozena a všechny politické strany se dostaly plně pod komunistickou kontrolu, čímž se komunisté zcela chopili moci.⁷⁶

Pro nekomunistické strany, včetně ČSNS a ČSSD, představovala tato situace v podstatě politickou prohru a konec snah o udržení demokracie v Československu. Předsednictvo Československé strany národně socialistické se naposledy sešlo dne 23. února 1948. O den později se konala poslední schůze nejužšího vedení strany. Národní socialisté zde odmítli vytváření akčních výborů a označili komunisty za viníky vládní krize. 25. února definitivně rezignovali funkcionáři ČSNS na možnost, že se krize vyřeší v jejich prospěch poté, co se dozvěděli o přijetí demise prezidentem Benešem. Přijali politickou prohru jako fakt. Někteří, mezi nimiž byli Petr Zenkl, Hubert Ripka, Jaroslav Stránský či Vladimír Krajina, věděli, co by je nyní čekalo, a tak raději emigrovali. Ostatní zůstali a doufali, že je komunisté ponechají na pokoji. To se však povětšinou mýlili, neboť komunisté zahájili po únoru 1948 násilné represe vůči funkcionářům i normálním členům strany. Nechvalně známým je příklad Milady Horákové, která zemřela na popravišti v pankrácké věznici. Věznění byli také další národní socialisté, třeba Prokop Drtina. Mnozí členové ČSNS však během února 1948 přešli na stranu komunistů a zůstali jim loajální. Do této skupiny můžeme zařadit Aloise Neumana či Emanuela Šlechtu, kteří byli komunisty prosazeni do čela strany, jež změnila název z ČSNS na Československou stranu socialistickou.⁷⁷

Sociální demokracii potkal podobný, i když trochu odlišný osud. ČSNS byla zachována, ačkoliv pod jiným názvem, ČSSD se však nedlouho po únoru 1948 sloučila s KSČ, a tak na dlouhou dobu oficiálně zanikla úplně. Ihned po únoru se totiž nejprve vedení ČSSD, v němž již nemělo žádný vliv pravicové křídlo, dohodlo na úzké spolupráci a podpoře komunistů, aby byly následně zahájeny politické čistky. Příslušníci pravicové frakce byli ze strany v hojném počtu vylučováni a převahu získávali stoupenci levicového křídla, které prosazovalo úzkou spolupráci s KSČ. Odtud již nebylo příliš daleko k úplnému sloučení, anebo spíše k pohlcení sociální demokracie KSČ, které proběhlo na slučovacím sjezdu 27. června 1948. Někteří

---

⁷⁶ Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Strana 155-157.

⁷⁷ Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. Strana 158-160.

sociální demokraté však přestupovali ke komunistům ještě před ním. Po sloučení zaujalo několik sociálnědemokratických funkcionářů vysoké posty také v KSČ. Byli jimi zejména Zdeněk Fierlinger, Ludmila Jankovcová, Evžen Erban, Oldřich John či František Tymeš. Sociální demokraté, kteří odmítli sloučení, byli označeni za nepřátele, a stejně jako mnohé národní socialisty, tak i je postihly násilné represe komunistického režimu. Sociálních demokratů, kteří odmítli sloučení, bylo téměř 200 000. Část z nich emigrovala, včetně převážné většiny vrcholných funkcionářů, mezi nimiž byli i Václav Majer, Bohumil Laušman či Blažej Vilím. Brzy se vytvořila exilová struktura ČSSD, která vykonávala svoji činnost v Londýně za podpory britské Labour Party. Velké množství členů sociální demokracie, kteří se odmítli spojit s KSČ, však zůstala doma, v českých zemích. Dost organizací později udržovalo v ilegalitě svoji činnost, za což byli mnozí sociální demokraté odsouzeni k trestu odnětí svobody či k trestu nucených prací. ČSSD tedy nemohla oficiálně existovat, přesto fakticky pokračovala ve své činnosti, ať již v exilu, anebo v ilegalitě.⁷⁸

Takový byl tedy nechvalný konec brzkého poválečného vývoje těchto dvou známých a poměrně úspěšných politických stran. Obě dvě socialistické strany vznikly již v 19. století a od té doby vyvíjely politickou aktivitu, i když se často musely potýkat s řadou problémů, a to především během okupace. Nástup komunistů k moci byl jedním z nich a v jistém smyslu paralyzoval jejich činnost na dlouhá léta, i když obě dvě alespoň v nějaké formě nadále setrvaly v politickém životě. ČSNS pod jiným názvem a ČSSD v exilu a v ilegální činnosti doma.

---

⁷⁸ Kaplan, Karel. Sociální demokracie po únoru 1948. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2011. Strana 11-27.

ZÁVĚR

V poválečném Československu byly povoleny pouze některé politické strany, které musely být sdruženy v Národní frontě. Mezi tyto strany patřily také Československá strana národně socialistická a Československá sociální demokracie. Obě byly takřka ihned po skončení války obnoveny, což bylo způsobeno i existencí a činností exilových sekretariátů již během války. Funkcionáři obou stran se účastnili vytváření Košického vládního programu, který byl schválen 5. dubna 1945. Provádění tohoto programu pak bylo hlavní činností poválečné vlády. ČSNS i ČSSD vytvořily spolu s Komunistickou stranou Československa uvnitř NF uskupení, které bylo označováno jako Socialistický blok. Jeho vytvoření mělo napomoci společnému postupu těchto tří levicových stran v NF. To se však mnohdy nedělo, a tak SB ztratil svůj význam. Jak v ČSNS, tak hlavně v ČSSD totiž existovaly různé názorové proudy, takže nebylo snadné se dohodnout ve straně, natož v SB.

Sociální demokracie byla rozdělena do tří proudů, a to na levicové křídlo, skupinu středu a pravicové křídlo. Poválečné období se v ČSSD vyznačovalo politickým soubojem těchto stranických složek o získání pozic a nasměrování sociální demokracie určitým směrem. Levice chtěla užší spolupráci s komunisty, pravice hájila samostatný postup vůči KSČ. Střed pak stál někde mezi těmito pozicemi. Neodmítal spolupráci s komunisty, avšak prosazoval a hájil nezávislost strany. Do Brněnského sjezdu v roce 1947 měli převahu ve vedení strany levicoví sociální demokraté seskupení okolo Zdeňka Fierlingera. Po sjezdu obsadili klíčové posty lidé ze středového proudu, jehož hlavní postavou byl Bohumil Laušman. Pravicová frakce okolo Václava Majera tak nikdy zcela neprosadila své návrhy. Národní socialisté, jejichž předsedou byl Petr Zenkl, takto hodně rozdělení nebyli. I u nich se vyskytovaly názorové a osobní rozdíly či kritika směřující od některých řadových členů na vedení strany, avšak navenek vystupovala ČSNS jednotně. Ještě jednodušeji pak vystupovali komunisté, kteří měli zájem na vytváření levicových frakcí v jiných stranách. Na tomto plánu pod vedením předsedy Klementa Gottwalda také skutečně pracovali.

V květnu 1946 se uskutečnily první poválečné parlamentní volby, před nimiž se vedl poměrně velký volební boj. Výsledky voleb určily jako jednoznačného vítěze KSČ. ČSNS skončila v českých zemích druhá a ČSSD poslední, tedy čtvrtá. Jak pro národní socialisty, tak pro sociální demokraty nedopadly volby příliš dobře. Obě

strany však nadále hodlaly pokračovat ve společné práci ve vládě NF. Ihned po volbách však vyvstala určitá vnitropolitická témata, okolo nichž se vedly velké debaty, které často vyústily v politické rozpory. Mezi takováto témata patřilo především znárodnění, pozemková reforma a milionářská dávka.

V otázce znárodnění i pozemkové reformy se návrhy sociálních demokratů a komunistů povětšinou shodovaly, a proto vystupovali často jednotně. Ne vždy tomu tak ale bylo, někdy se sociální demokraté přiklonili spíše k námětům národních socialistů. Vyvstálé politické problémy se však dokázaly vyřešit přijetím jistých kompromisů. Závažnější politický spor pak s sebou přinesla milionářská dávka, kterou prosazovali jako jediní komunisté. Nekomunistické strany ji odmítaly. Patovou situaci se rozhodlo řešit vedení sociální demokracie, které na jednání s komunisty vyslalo Fierlingera. Ten přispěl k tomu, že byla 12. září uzavřena dohoda mezi ČSSD a KSČ o společném postupu v této věci. Dohoda vyvolala rozruch nejen mezi ostatními nekomunistickými stranami, včetně ČSNS, ale také uvnitř sociální demokracie. Naplno se zde projevila vnitřní roztříštěnost této strany. Spory ohledně milionářské dávky nakonec vyústily ve velký rozkol uvnitř ČSSD, který vygradoval změnou předsedy strany na Brněnském sjezdu v listopadu 1947. Fierlingera nahradil Laušman. Stranu se ale nepodařilo sjednotit ani jemu, rozpolcenost mezi jednotlivými názorovými křídly byla značná.

Přestože se celý konflikt určitým způsobem urovnal, tak konflikty ve vládě NF i nadále pokračovaly, zejména mezi komunisty a národními socialisty. Vše vyvrcholilo na počátku roku 1948. Tehdy se spory stupňovaly. Národní socialisté již dále nechtěli jen nečinně přihlížet, jak komunisté využívají svých pozic, zejména ministra vnitra, a tak se rozhodli jednat. S ostatními nekomunistickými stranami se v únoru 1948 dohodli, že musí komunisté se svojí politikou v bezpečnostních otázkách přestat. Ve vládě prosadili usnesení, kterým se ale komunisté nechtěli zabývat.

Proto podali ministři ČSNS, ČSL a DS dne 20. února 1948 demisi. Doufali, že se k nim připojí i ministři ČSSD a nestraník Jan Masaryk, s nimiž však celou záležitost předem nekonzultovali, a tak i z tohoto důvodu tito členové vlády demisi nepodali. Celá situace nahrála do not komunistům, kteří se již předtím připravovali na provedení rozhodujícího mocenského střetnutí. Proto nyní svými akcemi situaci vystupňovali a zatlačili prostřednictvím Gottwalda na prezidenta republiky, aby demisi přijal. Ten tak skutečně učinil 25. února 1948. Byla jmenována nová vláda, již zcela loajální komunistům, kteří se tak plně chopili moci ve státě. Někteří členové ČSNS

a ČSSD emigrovali. V ČSR však zůstala převážná většina řadových členů těchto stran, která se pak rozdělila na dvě skupiny lidí. Jedni se s komunisty rozhodli spolupracovat, ostatní spolupráci odmítli a radši se z veřejného života zcela stáhli. Do vedení všech povolených stran byli dosazeni komunisty prověřeni lidé, kteří nekladli odpor, ale vřele spolupracovali s KSČ. Během roku 1948 pak byla ČSNS přejmenována na Československou stranu socialistickou a ČSSD se sloučila s KSČ, respektive byla touto stranou pohlcena, čímž oficiálně zanikla. Takový byl tedy nepříliš slavný konec vývoje těchto dvou socialistických stran v období let 1945-1948.

Celkově bych srovnání těchto dvou stran shrnul tak, že konec měli sice podobný, avšak cesta k němu byla značně rozdílná. Obě dvě levicové strany byly po druhé světové válce obnoveny a obě se ve svých prvních programech přihlásily k demokracii a k socialismu. Jak v ČSNS, tak i v ČSSD byli informátoři KSČ, avšak rozdíl tu přece jen byl. Zatímco v sociální demokracii se to o těchto lidech vesměs vědělo, anebo přinejmenším tušilo, tak mezi národními socialisty působili většinou tajní komunističtí agenti. Sociální demokraté i národní socialisté byli sdruženi v Národní frontě a uvnitř ní v Socialistickém bloku. Spolupráce mezi socialistickými stranami se však již brzy začala zadržovat. Všechny tři socialistické strany prosazovali znárodnění, různé názory však panoval ohledně rozsahu, tempa a formy znárodnění. Podobné, avšak mnohem větší rozpory se pak objevily v otázce pozemkové reformy a milionářské dávky. Způsobily značný rozruch, a to jak v NF, tak i uvnitř stran, zejména ČSSD. Vždy však byly zažehnány. Osudným se stal až střet ohledně bezpečnostní politiky, kdy nekomunistické strany kritizovaly KSČ, že zneužívá svého ministra vnitra ve svůj prospěch. Zprvu postupovaly nekomunistické strany společně, avšak nejpodstatnější záležitost, demisi ministrů, národní socialisté dopředu neprojednali se sociálními demokraty. ČSSD proto podání demisí v únoru 1948 zaskočilo a po několika dalších jednáních se rozhodla demise nepodat, čímž nahrála do karet komunistům, kteří posléze přesvědčili prezidenta Beneše, aby demise přijal. Poté využili obrození NF k tomu, aby uchopili moc v Československu pevně do svých rukou. Národní socialisté se tedy snažili do poslední chvíle demokracii v zemi zachránit, zatímco sociální demokraté, zejména kvůli své vnitřní nejednotnosti, spíše přispěli k nástupu komunistů.

SUMMARY

Only some political parties were allowed in the postwar Czechoslovakia and all of these had to be grouped in the National Front. The Czechoslovak National Socialist Party and the Czechoslovak Social Democratic Party were among these allowed political parties. Both were restored after the World War II and both espoused democracy and socialism in their postwar political programmes. The National Socialists and the Social Democrats participated in the creation and the approval of the Košice government programme. Both parties also created the formation called the Socialist Block. They created with the Communist Party of Czechoslovakia into the National Front and they planned there to cooperate, but this plan did not come true in a full range, because they did not agree among themselves about any political things.

The Social Democracy in fact were not wholly united. There existed three currents of opinion and this left wing, center group and right wing. Members of left wing wanted the close cooperation with the Communist Party of Czechoslovakia. Right wing refused it and supporters of center group agreed with cooperation with the Communists, but they wanted to keep the independence of the party. The National Socialist were relatively cohesive and the Communists were absolutely compact.

The Czechoslovak parliamentary elections took place in May 1946. The pre-election campaign were not calm. There occurred some conflicts. Eventually, the Communist Party of Czechoslovakia won the elections. The Czechoslovak National Socialist Party were second and the Czechoslovak Social Democratic Party were fourth, which means last in the Czech countries.

After the elections the Czechoslovakian parties had to resolve many conflicts, especially about the nationalization, the land reform and about the millionaire's taxes. In the first two cases, the National Socialists every gave in to communist's proposals and everything were resolved. But in the third case, the National Socialists with the Social Democrats opposed the communist's requirement. However, few days later, the leadership of the Czechoslovak Social Democratic Party reached the agreement on the common approach with the Communists.

This advancement caused a big commotion inside the other political parties and also in the Social Democracy, because majority of its members did not agree

with the deal with the Communists. The dissatisfied Social Democrats criticized the leadership of the party. The Czechoslovak Democratic Party were divided. Everything culminated on the Brno congress, where the Social Democrats elected the new party chairman, but the division inside the party did not evaporated.

The dissatisfaction of the other political parties with the communist policy, especially on security issues, escalated in February 1948. The ministers of the non-communist parties proceeded together for a while, but in the decisive moment the National Socialists did not discuss their future actions with the Czechoslovak Social Democratic Party. The non-communist members of government, except the Social Democrats, resigned. The leadership of the Social Democracy decided, that the Social Democrats in the government did not resign. They played into the Communist's hands.

The Communist Party of Czechoslovakia seized power in Czechoslovakia. The National Socialist and the Social Democrats stayed in the National Front, but they had no influence. During the rest of the year 1948 the Czechoslovak National Socialist Party was renamed to the Czechoslovak Socialist Party and The Czechoslovak Social Democratic Party merged with the Communist Party of Czechoslovakia.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

KNIŽNÍ ZDROJE:

Balík, Stanislav; Hloušek, Vít; Holzer, Jan; Šedo, Jakub. Politický systém českých zemí 1848-1989. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2011. 178 stran. ISBN 978-80-210-5438-7.

Cabada, Ladislav; Šanc, David. Český stranický systém ve 20. století. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 223 stran. ISBN 80-86898-50-4.

Gilbert, Martin. Druhá světová válka: úplná historie. 1. vydání. Praha: BB art, 2006. 893 stran. ISBN 80-7341-933-5.

Holub, Václav. Za války a po válce. In: Hrubý, Karel. Léta mimo domov: k historii Československé sociální demokracie v exilu. 1. vydání. Praha: Grégr a syn, 1996. 238 stran. ISBN 80-902023-4-9.

Kaplan, Karel. Československo v letech 1945-1948. 1. část. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 153 stran. ISBN 80-04-25699-6.

Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997. 556 stran. ISBN 80-85765-73-X.

Kaplan, Karel. Pravda o Československu 1945-1948. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. 245 stran. ISBN 80-7038-193-0.

Kaplan, Karel. Sociální demokracie po únoru 1948. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2011. 426 stran. ISBN 978-80-7239-255-1.

Klátil, František. Republika nad stranami: o vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897-1948). 1. vydání. Praha: Melantrich, 1992. 370 stran. ISBN 80-7023-117-3.

Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2005. 1826 stran. ISBN 80-7239-180-1.

Kocian, Jiří. Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948: organizace, program, politika. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2002. 262 stran. ISBN 80-7239-138-0.

Kocian, Jiří. Politický systém v letech 1945-1948. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2005. 1826 stran. ISBN 80-7239-180-1.

Kocian, Jiří. Znárodňování v programu československých politických stran. In: Fajmon, Hynek; Balík, Stanislav; Hloušková, Kateřina. Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 151 stran. ISBN 80-7325-095-0.

Laušman, Bohumil. Kdo byl vinen? 1. vydání. Vídeň: vlastním nákladem, 1953. 237 stran. ISBN neuvedeno.

Pavlíček, Václav a kolektiv. Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky. Část první. 2. podstatně rozšířené a doplněné vydání. Praha: Linde, 2008. 797 stran. ISBN 978-80-7201-694-5.

Pernes, Jiří. Komunistická strana Československa. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2005. 1826 stran. ISBN 80-7239-180-1.

Pernes, Jiří. Společenské a politické předpoklady znárodnování v Československu v roce 1945. In: Fajmon, Hynek; Balík, Stanislav; Hloušková, Kateřina. Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 151 stran. ISBN 80-7325-095-0.

Pernes, Jiří. Vztahy ČSSD a KSČ v době třetí republiky. In: Fajmon, Hynek; Balík, Stanislav; Hloušková, Kateřina. Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 151 stran. ISBN 80-7325-095-0.

Veber, Václav. Osudové únorové dny: 1948. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 426 stran. ISBN 978-80-7106-941-6.

Vošahlíková, Pavla. Československá sociální demokracie. In: Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kolektiv. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. vydání. Brno: Doplněk, 2005. 1826 stran. ISBN 80-7239-180-1.

Vošahlíková, Pavla. Československá sociální demokracie a Národní fronta. 1. vydání. Praha: Academia, 1985. 218 stran. ISBN nevedeno.

Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav. Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. 1. vydání. Praha: Libri, 2000. 860 stran. ISBN 80-85983-82-6.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků přijatý 5. dubna 1945 v Košicích, tzv. Košický vládní program. Svědomí.cz. Ze dne 27.10.2012.
<http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm>.

Volby 1946 – vítězství KSČ a odsun Němců. Fronta.cz. Ze dne 5.4.2010.
<<http://www.fronta.cz/dotaz/volby-1946-vitezstvi-ksc-a-odsun-nemcu>>.